

rijksuniversiteit
groningen

Maatschappelijke tweedeling: wat doen we eraan?

Symposium van het Groninger Universiteitsfonds ter gelegenheid
van de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning aan Maria Jongsma

Maatschappelijke tweedeling: wat doen we eraan?

Symposium van het Groninger Universiteitsfonds ter gelegenheid
van de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning aan Maria Jongma

Inhoud

1 **Lou de Leij** > 5

Inleiding

2 **Sjoerd Beugelsdijk** > 13

Armoede in Nederland

3 **Arjan Vliegthart** > 21

De charitas voorbij: de rol van maatschappelijke initiatieven in de bestrijding van armoede

4 **Carine Bloemhoff** > 27

Ongelijk investeren voor een gelijkere Groningen

5 **Janneke Plantenga** > 37

De rol van kinderopvang in kansengelijkheid

6 **Jouke de Vries** > 49

Laudatio

7 **Maria Jongsma** > 53

Tweedeling in onze samenleving: dit doen we eraan!

Interview Maria Jongsma > 60

- *Dagblad van het Noorden*

Kind achterstandsgezin vanaf half jaar gratis naar opvang > 68

- *Dagblad van het Noorden*

1 Inleiding

Dit boek gaat, zoals de titel aangeeft, over de groeiende maatschappelijke tweedeling in Nederland en over mogelijkheden om daaraan iets te doen. Het bestuur van het Groninger Universiteitsfonds (GUF) heeft dit belangrijke onderwerp gekozen als motief voor haar zoektocht naar een geschikte kandidaat voor de Ubbo Emmiuspenning voor maatschappelijke verdiensten. De maatschappelijke tweedeling was ook het onderwerp van het symposium voorafgaand aan de uitreiking van de penning. Maria Jongsmā, de voorzitter van het bestuur van de Voedselbank Stad Groningen, werd gekozen als uitermate geschikte ontvanger van de penning en kreeg deze op 11 mei 2023 uitgereikt door de voorzitter van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen op voordracht van het GUF.

Oude en nieuwe tradities

Het GUF werd 130 jaar geleden, in 1893, opgericht door de hoogleraren van de Rijksuniversiteit Groningen als reactie op het maar net vrijdelde voornemen van 'Den Haag' om de Groningse universiteit te sluiten. Het GUF heeft sindsdien veel voor de universiteit betekend.¹ In 1964, toen de universiteit 350 jaar bestond, startte het GUF de traditie waarbij in lustrumjaren van het GUF de Ubbo Emmiuspenning voor maatschappelijke verdiensten wordt uitgereikt.

Het GUF stelt ook een Ubbo Emmiuspenning voor wetenschappelijke verdiensten ter beschikking aan de universiteit. Deze wordt, op voordracht van de decanen van de faculteiten, steeds in het lustrumjaar van de universiteit uitgereikt. Een overzicht van alle personen die sinds 1964 de

¹ Zie: <https://www.rug.nl/alumni/support-research-and-education/groninger-university-fund/boek-100-jaar-guf.pdf>.

Ubbo Emmiuspenning hebben ontvangen, vindt u op de desbetreffende pagina op de website van het GUF.² Tijdens het vorige lustrum van het GUF, in 2019, werd de Ubbo Emmiuspenning voor maatschappelijke verdiensten uitgereikt aan Annemarie Heite. Dit vanwege haar grote verdienste bij het landelijk onder de aandacht brengen van de decennialange gaswinning, die voor Nederland als geheel zeer profijtelijk was, maar voor de Groningse bevolking rampzalige gevolgen had – die bovendien lange tijd werden genegeerd. Deze gaswinning veroorzaakte aardbevingen, zoals we nu maar al te goed weten, die schade aan Groningse woningen en andere gebouwen veroorzaakten.

Op initiatief van de voorzitter van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen, Jouke de Vries, is toen een boek uitgegeven waarin de hoofdstukken geschreven zijn door de sprekers van het symposium dat georganiseerd werd bij de uitreiking van de penning.³ Het huidige boek is het tweede in deze reeks en hopelijk zullen er nog vele volgen. Het idee dat iets tastbaars toch zijn eigen intrinsieke waarde heeft, deed het bestuur besluiten om zowel een digitale als een papieren uitgave te maken.

Symbool van ongelijkheid

De ontvanger van de Ubbo Emmiuspenning voor maatschappelijke verdiensten in 2023 is, zoals hierboven gemeld, Maria Jongsma. De voedselbank wordt geheel gerund door vrijwilligers en kan haar werk doen dankzij donateurs en bijdragen in natura. Ook de bestuurders van de voedselbank zijn vrijwilligers. Het leek het bestuur van het GUF zeer aangewezen om deze vele vrijwilligers, met Maria Jongsma als boegbeeld, met het uitreiken van de Ubbo Emmiuspenning in het zonnetje te zetten. In haar dankwoord (zie het laatste hoofdstuk) zet Maria

2 Zie: <https://www.rug.nl/alumni/support-research-and-education/groninger-university-fund/guf-prijzen-en-penningen/ubbo-emmiuspennig>.

3 *Gaswinning, aardbevingen en wat nu?* Zie: <https://www.rug.nl/research/earthquakes/uitgave-aardbevingssymposium.pdf>.

haar beweegredenen om dit vrijwilligerswerk te doen uiteen en lanceert ze een idee om bij te dragen aan het oplossen van het probleem van de ongelijkheid.

De voedselbank is een instituut waarvan er in Nederland inmiddels vele zijn om – helaas steeds meer – mensen in hun voedselvoorziening te ondersteunen. Het is ernstig dat dit in een zeer welvarend land als Nederland nodig is en een duidelijk teken dat er een kloof is ontstaan tussen degenen die het goed gaat en degenen voor wie dat niet geldt. OESO-gegevens⁴ laten zien dat de ongelijkheid in alle OESO-landen de laatste tijd is gegroeid, maar dat zeker ook Nederland niet goed scoort op de gelijkheidsindex. Te grote ongelijkheid is niet alleen moreel verwerpelijk, maar is ook slecht voor de economie in zijn algemeenheid. Een zeer recent rapport van het Sociaal en Cultureel Planbureau geeft aan dat dit probleem in Nederland niet zozeer financieel, maar veelomvattender is, waarbij een groeiende groep mensen voorgoed ‘overboord dreigt te vallen’.

Tot nog niet zo lang geleden dachten velen dat Nederland een redelijk egalitair land is waar alles goed is geregeld. We moeten echter constateren dat dit in toenemende mate niet meer het geval is en dat er (te) veel zaken misgaan: er zijn te veel crises vanwege niet goed, verwaarloosd of juist te ver doorgesloten beleid. De toegenomen ongelijkheid is daar een van. Gelukkig wordt aan dit laatste de afgelopen jaren steeds meer aandacht gegeven, waarbij het interessant is dat de mensen die zich hierover zorgen maken verschillende politieke kleuren hebben. Dat geeft hoop dat er op termijn verbetering zal komen.

4 De OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) is een instituut dat de economieën van 38 welvarende landen volgt en, middels rapporten, met aanbevelingen voor verbetering komt.

Over de auteurs

Prof. Lou de Leij

is emeritus-hoogleraar Medische Biologie aan de Rijksuniversiteit Groningen en voorzitter van het bestuur van het Groninger Universiteitsfonds.

Prof. Sjoerd Beugelsdijk

studeerde economie aan de Universiteit van Tilburg en promoveerde daar in 2003. Bijzonder is dat hij al zes jaar later, nog op jonge leeftijd, werd benoemd tot hoogleraar aan de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van de Rijksuniversiteit Groningen. Zijn multidisciplinaire onderzoek, op het snijvlak van de economie en de sociologie, houdt zich bezig met economische globalisering en culturele overeenkomsten en verschillen. Zijn publicaties zijn toonaangevend en het is niet toevallig dat hij is opgenomen in de Stanford-lijst van invloedrijke onderzoekers wereldwijd. Hij is sinds 2015 onderzoeksdirecteur van de afdeling die zich bezighoudt met economische globalisering, heeft de afgelopen tien jaar tien promovendi begeleid en heeft meer dan een miljoen euro aan onderzoeksgeld ontvangen van de Nederlandse Organisatie van

Wetenschappelijk Onderzoek. Hij heeft meerdere periodes in het buitenland gewoond en gewerkt, onder meer in Denemarken, Italië en de Verenigde Staten. In 2019 was hij medeverantwoordelijk voor het rapport over nationale identiteit van het Sociaal en Cultureel Planbureau. In 2021 schreef hij het populairwetenschappelijke boek *De Verdeelde Nederlanden* over de polarisatie van Nederland.

Dr. Arjan Vliegthart

studeerde politicologie aan de Vrije Universiteit Amsterdam, waar hij ook promoveerde in 2009. Hij was daarna werkzaam als medewerker van het wetenschappelijk bureau van de Socialistische Partij, waar hij onder andere optrad als hoofdredacteur van het tijdschrift *Spanning*. Bij de verkiezingen van 2007 werd hij gekozen als lid van de Eerste Kamer. In juli 2014 trad hij af als Eerste Kamerlid, omdat hij toen een van de twee SP-wethouders in het college van B en W in Amsterdam werd, met als portefeuille Werk, Inkomen en Armoede. In november 2018 werd Vliegthart directeur van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud). Naast

zijn directeurschap van het Nibud heeft hij een aantal nevenfuncties waarvan ik hier wil noemen: het voorzitterschap van de Raad van Toezicht van HUMAN en, zeer recentelijk, het lidmaatschap van een commissie die in opdracht van de minister voor Armoedebestrijding aanbevelingen doet om de bestaanszekerheid in Caribisch Nederland te vergroten.

Mr. Carine Bloemhoff

is wethouder van de Gemeente Groningen, met in haar portefeuille onder andere Onderwijs, Werk & Participatie, Arbeidsmarktbeleid, Economische Zaken en Oude Wijken. Ze studeerde Rechten aan de Rijksuniversiteit Groningen, waar ze uiteindelijk twee masters heeft gehaald. Daarnaast behaalde ze nog een derde master aan de Academie voor Wetgeving in Den Haag. In de tussentijd was ze ook wetgevingsjurist op het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en daarna werkzaam als docent Staatsrecht aan de RUG. Van 2011 tot 2019 was ze (senior) adviseur bij het onderzoeks- en adviesbureau Pro Facto. In 2010 werd ze gekozen als raadslid voor de PvdA in Groningen en van 2014 tot

2019 was ze fractievoorzitter van de PvdA in de Groninger gemeenteraad. Sinds 2019 is ze wethouder van de Gemeente Groningen.

Prof. Janneke Plantenga

studeerde economie aan de Rijksuniversiteit Groningen. In 1993 promoveerde ze, ook aan de RUG, en werd vervolgens universitair docent bij de Faculteit Economie en Bedrijfskunde van de RUG. In 1985 verhuisde ze naar Utrecht, waar ze eerst universitair docent werd aan de economische faculteit, en vervolgens van 2000 tot 2005 een dubbelaanstelling kreeg als universitair hoofddocent in Utrecht en hoogleraar Sociaal-economische Aspecten van Kinderopvang bij het Interuniversity Center for Social Science Theory and Methodology in Groningen. In 2005 werd ze benoemd tot hoogleraar aan de Universiteit Utrecht met als leeropdracht 'economie van de welvaartsstaat'. Sinds 2018 is ze ook decaan van de Utrechtse Faculteit Recht, Economie, Bestuur en Organisatie en in 2020 werd ze ook benoemd tot decaan Diversiteit. Janneke Plantenga heeft talloze publicaties op haar naam staan, waarvan vele op het gebied van

kinderopvang en voorschoolse opvang, heeft prestigieuze onderzoekssubsidies binnengehaald en is actief in een aantal werkgerelateerde nevenfuncties, zoals het onbezoldigde lidmaatschap van de Centrale Plancommissie van het Centraal Planbureau.

Prof. Jouke de Vries

is voorzitter van het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen.

Maria Jongma

studeerde in 1979 af aan de Rijksuniversiteit Groningen in de Andragologie. Daarna volgde ze verschillende managementleergangen, onder andere de leergang Sturen van Veranderingen in Organisaties bij het SIOO. Vanaf 1979 heeft ze in de non-profitsector gewerkt in adviserende en leidinggevende functies. Zo was ze onder meer consultant voor werklozenprojecten, coördinator voor een Primary Health Care-project in Tanzania, beleidsmedewerker in de thuiszorg en directeur van een ondersteuningsorganisatie voor de kinderopvang. Sinds 1997 is

ze zelfstandig gevestigd als organisatieadviseur. Om haar eigen ideeën te toetsen en de krachten te bundelen, werkte ze vanaf 2000 samen met partners en medewerkers vanuit onderzoeks- en adviesbureau Vyvoj. In die opzet werkte ze vooral op het gebied van kinderopvang en onderwijs. Vanaf 2009 is ze intensief betrokken bij projecten die te maken hebben met het tegengaan van de tweedeling in onze samenleving, zoals het opzetten van de Verlengde Schooldag en Kansrijke Start. Naast haar werk is ze ook bestuurlijk actief. Rode draad daarin was de laatste jaren betrokkenheid bij organisaties die te maken hebben met armoede en het tegengaan van tweedeling: het Nationaal Gevangenis museum, vermogensfondsen die subsidies verstrekken voor armoede-projecten, armoedeprojecten in Tanzania en vanaf 2020 de Voedselbank Stad Groningen en het Regionaal Distributie Centrum van de Groningse Voedselbanken.

2 Armoede in Nederland

Nederland is een rijk land. We staan in de top 10 van rijkste landen in de wereld. En toch zijn er grote zorgen over armoede. Over het aantal kinderen dat opgroeit in armoede. Over de toename van het aantal huishoudens dat korte of langere tijd afhankelijk is van de voedselbank. Parallel aan deze teleurstellende ontwikkelingen zijn Nederlanders tegenover elkaar komen te staan. Het land dat bekendstond om zijn mogelijkheid om compromissen te vinden en te polderen, gaat steeds meer lijken op de landen waarnaar Nederlanders vaak wijzen als een voorbeeld dat ze niet willen: gepolariseerd, grote(re) verschillen tussen rijk en arm, met steeds minder begrip voor elkaar. Hoe kan dat? Waar komt dit vandaan? Tegen de achtergrond van het uitreiken van de Ubbo Emmiuspenning aan Maria Jongasma voor haar werk voor de voedselbank doe ik een poging te duiden waar de oorzaken van deze ontwikkelingen liggen. En ik zal uitleggen dat we op een keerpunt staan.

Laat ik om te beginnen mijn woorden precies kiezen. Het gaat mij om de constatering dat de leefwerelden van Nederlanders uit elkaar zijn gaan lopen. Dat is wat anders dan polarisatie. Dat suggereert twee kampen die elkaar bevechten, alsof die twee kampen heel duidelijk zijn te definiëren. Dat zijn ze niet. Als er al sprake is van kampen, zijn het wisselende strijdtönen. Dan is het arm versus rijk, boeren versus burgers, mannen versus vrouwen, platteland versus stad, laag- versus hoogopgeleid, kosmopolieten versus nationalisten. De scheidlijnen tref je aan op vele terreinen en verschillen zijn bovendien van alle tijden. Zoals een demonstratie geen gepolariseerd land maakt, zo is een felle discussie over een bepaald onderwerp niet gelijk de opmaat tot een burgeroorlog. Maar toch, er is wel iets aan de hand. Het kan niet zo zijn dat de enquêtes van het Sociaal en Cultureel Planbureau er helemaal naast zitten als ze verslag doen van de toegenomen zorgen van Nederlanders over ongelijkheid,

armoede, de toegenomen moeilijkheden om wat van je leven te maken en de manier waarop we met elkaar omgaan. Er is wel degelijk iets veranderd. En niet alleen maar ten goede.

Winnaars en verliezers

Om te beginnen is de economie veranderd. Banen komen en gaan op het ritme van de kapitalistische dynamiek. De schillenboer komt niet meer langs en banen zijn nu te vinden in de kunstmatige intelligentie. Dat proces is van alle tijden. Anders is dat het proces van verandering van de economie snel is gegaan en voor een groot deel is bepaald door ontwikkelingen in het buitenland, met name in China.

In 2001 werd China lid van de Wereldhandelsorganisatie. Dat heeft ertoe geleid dat Nederlandse bedrijven goedkoop konden produceren in China en dat Chinese bedrijven actief konden worden in Europa en Nederland. De arbeidsmarkt in Nederland is daardoor veranderd. Sommige banen zijn verdwenen, andere banen zijn belangrijker geworden. Net zoals de opkomst van China de arbeidsmarkt in Nederland heeft veranderd, zo heeft de opkomst van robots bepaalde banen overbodig gemaakt en andere banen juist weer belangrijker. De opkomst van China en robots hebben ertoe geleid dat er op de arbeidsmarkt winnaars en verliezers zijn. Toenemende ongelijkheid is het gevolg.

Deze veranderingen in de economie waren allemaal best nog te behappen, ware het niet dat we in diezelfde periode een paar grote economische ongelukken hebben gehad – de financiële crisis van 2008 was van ongekende omvang – en ons denken over de inrichting van de samenleving is geëconomiseerd en geïndividualiseerd. Het resultaat is dat spanningen tussen winnaars en verliezers voor een belangrijk deel zijn komen samen te vallen met het verschil tussen Nederlanders die juist baat hebben bij meer economische en individuele vrijheid en meer open grenzen, en een groep die juist het tegenovergestelde vindt. In het publieke debat wordt de polarisatie vaak gekoppeld aan deze twee groepen: de Nederlanders die voordeel hebben bij verdere globalisering en zij die juist minder globalisering willen. Het is een kwestie van identiteit geworden tot welke groep je je rekent.

Hoewel de werkelijkheid complexer is dan een simpele tegenstelling tussen meer of minder globalisering, is dit wel het frame geworden in de maatschappelijke discussie. Dit frame is gebaseerd op het idee dat de elite alle voordelen naar zich toetrekt ten koste van het volk. En dat frame heeft politieke gevolgen, binnen en buiten Nederland. Het percentage Europeanen dat op populistische partijen stemt, is sinds de Val van de Muur in 1989 elk jaar toegenomen. Inmiddels stemt meer dan 25 procent van de Europeanen populistisch. Populistische partijen profileren zich als die partijen die het volk wel echt zouden begrijpen en de elite vooral presenteert als groep die goed voor zichzelf weet te zorgen. De ene groep ziet de tegenstander als een uitzuigende globale elite en de andere groep ziet hun tegenstander als een stel neo-nationalisten die terug willen naar vroeger.

Eigen verantwoordelijkheid

Deze economische veranderingen en de populistische reactie daarop staan niet op zichzelf. Nederlanders zelf zijn de afgelopen decennia ook fors veranderd. De samenleving is geïndividualiseerd. De mogelijkheid om als individu zonder sterke normatieve druk vanuit de kerk of je politieke omgeving tot keuzes te komen en zelf je leven in te richten, geeft veel vrijheid. Maar diezelfde individualisering betekent ook dat we steeds meer stilstaan bij de keerzijde van al die vrijheden. Want zoals uit diezelfde enquêtes van het eerdergenoemde SCP blijkt, waarden we vrijheid enorm, maar vooral voor onszelf. Keer op keer blijkt uit die enquêtes dat veel Nederlanders moeite hebben met de vrijheden die andere Nederlanders zich permitteren.

De grote vrijheid en de individualisering van de samenleving valt samen met een bepaalde mate van ontheemding. De behoefte om erkend en gekend te worden in je identiteit lijkt groter dan ooit tevoren en dat is een logisch gevolg van die individualisering. Immers, als je verantwoordelijk wordt gehouden voor je eigen keuzes, wat kies je dan eigenlijk? En welke identiteit meet je je aan? De paradoxale situatie is dat de behoefte aan exclusieve erkenning van je identiteit zo groot is dat het heeft geleid tot een even zo grote behoefte aan inclusiviteit. We willen ergens bijhoren, maar vooral erkend worden in onze unieke, eigen identiteit. Het is een spanningsveld,

want de zo gewenste inclusiviteit gaat maar moeilijk samen met de wens om juist de exclusiviteit van je eigen ik te benadrukken. De zoektocht naar gemeenschappelijkheid is in volle gang. En het antwoord op de zoektocht is voor verschillende groepen Nederlanders anders. Ziedaar een belangrijke oorzaak voor de toegenomen verschillen in leefwerelden en de op identiteit gebaseerde cultuuroorlog die Nederland kenmerkt. Net als in veel andere westerse landen die door soortgelijke ontwikkelingen worden gekenmerkt overigens.

De toegenomen individualisering hangt samen met politieke fragmentatie. We zijn van een handjevol middenpartijen gegaan naar een situatie waarin 37 partijen meededen aan de parlementsverkiezingen van 2021. Inmiddels zitten er twintig partijen in de Tweede Kamer. Voor een deel is die fragmentatie te verklaren uit diezelfde individualisering en behoefte aan individuele erkenning. Aangewakkerd door sociale media kunnen partijen op de flanken – alle flanken! – beter van zich laten horen dan vroeger. Het is erg makkelijk om in Nederland een partij op te richten. En dankzij sociale media kun je een partij ook nog relatief snel laten groeien. Fragmentatie van het politieke stelsel is het resultaat. Al die partijen worden echter door steeds minder mensen gedragen: nog maar 300.000 Nederlanders zijn lid van een politieke partij. De versplintering van het politieke landschap past in het beeld dat de leefwerelden van Nederlanders de afgelopen jaren uit elkaar zijn gaan lopen.

De individualisering en economisering van de samenleving kunnen we niet los zien van elkaar. Als de verschillen tussen economische winnaars en verliezers toenemen, is er een verzorgingsstaat om de verliezers (tijdelijk) op te vangen. De individualisering gaat echter samen met een opvatting over succes en falen die ertoe heeft geleid dat we ook anders zijn gaan kijken naar de rol van de verzorgingsstaat. In een geïndividualiseerde samenleving is economisch succes je eigen verdienste en economisch falen je eigen schuld.

Controlerende overheid

Deze manier van denken heeft ons overheidsbeleid de afgelopen drie decennia gekleurd. Hoewel het denken over de rol van de overheid

en de rol van de individuele burger op het moment verandert onder druk van het toeslagenschandaal en de aardbevingsproblematiek, is overheidsbeleid sinds de jaren negentig vooral gedreven door een beeld van individualistische, mondige burgers die zelf verantwoordelijkheid dragen voor hun succes in het leven. Dat niet iedereen over dezelfde mogelijkheden beschikt om er wat van te maken, paste maar beperkt in de gangbare ideologie. De afgelopen decennia hebben we de verzorgingsstaat in Nederland langs deze lijnen ingericht: mondige burgers zouden zelf hun weg wel vinden. Eigen verantwoordelijkheid en zelf doen, was het motto. De decentralisatie van de jeugdzorg, de bijstand en andere aspecten van de verzorgingsstaat van het Rijk naar gemeenten – dicht bij de mondiger burgers – leek een logische stap tegen de achtergrond van deze ideologie. Bovendien werd dat systeem zo ingericht dat het vooral ging om efficiëntie van de uitvoering en controle. Het mensbeeld dat hieraan ten grondslag ligt, is dat van een opportunistische, individualistische burger met voldoende mogelijkheden om zelf zijn of haar weg te vinden. En de overheid is er dan om die burger te controleren.

Deze conclusie is belangrijk voor de discussie over armoede en voedselbanken omdat de economisering en individualisering van de samenleving, de toegenomen verschillen tussen winnaars en verliezers, de fragmentatie van de politiek en de verandering in de manier waarop we de verzorgingsstaat hebben georganiseerd bepalend zijn voor het antwoord op de vraag hoe het kan dat een rijk land zoveel voedselbanken heeft.

Tot slot

Hoe gaat dit verder? Interessant genoeg lijkt het tij gekeerd. We staan op een kruispunt in het debat. Lang was het onderwerp ongelijkheid niet politiek opportuun, maar het thema ongelijkheid staat weer bovenaan de politieke agenda. In de politieke en maatschappelijke discussie doet sociaal-economische ongelijkheid er weer toe. Er wordt ook beleid gemaakt: het energieplafond is een concreet initiatief dat de armoede en ongelijkheid heeft beperkt. Het belastingstelsel wordt opnieuw tegen het licht gehouden en de ongelijkheid tussen mensen met veel vermogen en met weinig vermogen speelt een belangrijke rol bij de herziening van het

belastingstelsel – zie bijvoorbeeld de recente wijzigingen in het belasten van tweede huizen. De ambitie is er om het toeslagensysteem eenvoudiger te maken zodat de toegankelijkheid toeneemt. De flexibilisering van de arbeidsmarkt wordt beperkt. Het idee is dat zo de verschillen tussen winnaars en verliezers kleiner worden.

Sommige gemeenten kiezen voor alternatieve manieren om de schuldhulpverlening te organiseren. Anders dan vroeger is die vanuit de burger gezien minder gericht op efficiëntie en meer op effectiviteit. Zo zijn er meer recente voorbeelden die de verschuiving in het denken over ongelijkheid in Nederland illustreren. Het is makkelijk om kritisch te zijn en deze trendbreuk af te doen als een modeverschijnsel. Armoedebeleid is inderdaad nog geen ongelijkheidsbeleid. En het klopt dat de kinderopvang vrij toegankelijk maken voor werkenden en niet-werkenden door het kabinet op de lange baan is geschoven. Maar het is onmiskenbaar dat Nederland een andere weg lijkt ingeslagen dan die van de afgelopen decennia. Dat stemt optimistisch. Misschien dat de trend van een toenemend aantal voedselbanken dan eindelijk kan worden gekeerd.

3 De charitas voorbij: de rol van maatschappelijke initiatieven in de bestrijding van armoede

Bij het verschijnen van de eerste voedselbanken in Nederland, begin deze eeuw, leken de meeste politici te denken dat het om een tijdelijk verschijnsel ging. Aanvankelijk was het algemene gevoel dat de voedselbanken een schande waren voor een welvend land als het onze. De PvdA voerde in 2006 zelfs campagne met de belofte dat de voedselbank binnen vier jaar niet meer zou bestaan. Tijden veranderen echter: anno 2023 is de voedselbank niet meer weg te denken uit het brede scala aan maatschappelijke initiatieven waarmee geprobeerd wordt om Nederlanders met een te kleine beurs te ondersteunen. Door de jaren heen heeft de voedselbank er impliciet een rol bijgekregen. Niet langer verlicht ze alleen de zorgen van mensen met weinig geld en levert ze een bijdrage aan het tegengaan van voedselverspilling, de voedselbank is gesprekspartner geworden van de overheid, nationaal en lokaal. De voedselbank wordt door beleidsmakers gezien als een vindplaats van mensen die de overheid zelf niet (meer) weet te bereiken.

Voedselbanken als blijvertje

Nederland is in Europees perspectief een relatieve laatkomer. In landen zoals België en Frankrijk zagen voedselbanken al eerder het licht. Tegelijkertijd past ons land wel in een bredere Europese trend. Vandaag de dag zijn er ruim twintig Europese landen aangesloten bij de Europese koepelorganisatie van voedselbanken. Het idee dat voedselbanken een ongewenst verschijnsel zijn, heeft in ons land, net als in omliggende

landen, plaatsgemaakt voor de vaststelling dat ze noodzakelijk zijn. In onze complexe samenleving vallen mensen in de praktijk helaas maar al te vaak tussen de regels en regelingen door. Dat bleek ook de afgelopen jaren, toen voedselbanken eerst door de gevolgen van de coronacrisis en daarna door de snel stijgende prijzen voor energie en boodschappen een toenemende stroom van nieuwe mensen van voedsel moesten voorzien. Eind 2022 kreeg een recordaantal van 120.000 Nederlanders voedselhulp, een stijging van bijna dertig procent in één jaar.

En hoewel geen enkele partij vandaag de dag nog campagne voert met de belofte om binnen afzienbare tijd de voedselbank overbodig te maken, blijft er toch een soort taboe hangen rond het fenomeen. Veel mensen die er gebruik van maken, schamen zich dat ze zich niet zelf kunnen redden en op ondersteuning zijn aangewezen. Dat is overigens een breder verschijnsel: geldproblemen zijn vaak een heikel onderwerp. Dat merken we ook bij het Nibud. In een samenleving waarin succes en falen, ook in financiële zin, steeds meer aan het individu worden verbonden, is toegeven dat je het niet meer redt voor veel mensen pijnlijk.

Daarnaast is er nog een reden waarom voedselbanken nog steeds ambivalente gevoelens oproepen. Dat merk je bijvoorbeeld bij de vele vrijwilligers die zich er met hart en ziel inzetten. Ze doen hun werk met passie en liefde voor de medemens, maar vragen zich geregeld af of het niet anders, beter en daarmee ook menswaardiger zou kunnen.

Een kanarie in de kolenmijn

Voedselbanken zijn voor velen een kanarie in de kolenmijn als het gaat om de sociale staat van het land. Hoewel iedereen erkent dat er altijd mensen kunnen zijn die door het maatschappelijke vangnet vallen, is de forse groei ook een teken aan de wand dat ons sociale stelsel op wezenlijke punten niet meer volledig functioneert. Tijdens de coronacrisis zagen we hoe financieel kwetsbaar veel zzp'ers en mensen met een flexcontract waren en tijdens de energiecrisis werd duidelijk hoe dun het lijntje tussen 'net wel' en 'niet meer' de eindjes aan elkaar kunnen knopen voor grote groepen in de samenleving is.

Bij het Nibud zien we al jaren dat meerdere groepen in de samenleving structureel tekortkomen. Het gaat dan om bijstandsgezinnen met oudere kinderen, jongvolwassenen die noodgedwongen op eigen benen moeten staan en mensen die tegen het minimumloon werken, maar ook onvermijdelijke, hoge zorgkosten hebben. Ook al houden deze mensen zich aan alle budgetregels en vragen ze alle regelingen aan die er voor hen in het leven zijn geroepen, ze kunnen daarmee niet alle noodzakelijke uitgaven doen. Wat dat in de praktijk betekent, is niet dat al die groepen zich bij de schuldhulpverlening of de voedselbank melden. Ze gaan bezuinigen op essentiële zaken zoals gezond eten, om het hoofd maar boven water te houden. Pas als ze met een onverwachte, hoge uitgave worden geconfronteerd, gaan ze echt kopje-onder. Maar het water staat deze mensen voor die tijd vaak al jaren aan de lippen.

Gelukkig begint het inzicht dat het minimuminkomen in Nederland onvoldoende is, steeds breder post te vatten. Niet voor niets constateert de Commissie sociaal minimum, die in opdracht van minister Schouten onderzocht hoe hoog het sociaal minimum in Nederland zou moeten zijn, dat de huidige uitkeringen en het minimumloon voor grote groepen in ons land niet voldoende zijn om volwaardig te kunnen meedoen. En al eerder constateerde de Nationale ombudsman dat ons land niet meer voldoet aan de grondwettelijke verplichting om al haar inwoners een waardig bestaan te verzekeren. Tel daarbij de toegenomen complexiteit van onze steeds digitaler wordende samenleving en je snapt waarom de toestroom naar de voedselbank de afgelopen jaren zo'n hoge vlucht heeft genomen.

Een derde functie voor de voedselbank

Traditioneel hebben voedselbanken twee doelstellingen. Allereerst ondersteunen zij de armste mensen die zelf niet alle basale boodschappen kunnen betalen. Daarnaast zijn voedselbanken actief in het tegengaan van voedselverspilling. Vrijwel alle voedselbanken kopen de spullen die ze weggeven niet in, maar krijgen die van supermarkten en andere leveranciers van levensmiddelen. Die rol vervulden ze aanvankelijk ook zonder grote subsidies van de Rijksoverheid. Soms sprongen gemeenten

bij met een lokale subsidie of een geschikte locatie, maar bedropen de voedselbanken zich goeddeels zelf.

De afgelopen jaren is de band tussen voedselbank en overheid steviger geworden. De groei van de voedselbanken en hun rol in de samenleving maakt dat ze zich actiever tot elkaar moeten verhouden. Onder minister Schouten kwam er een structurelere subsidie voor de voedselbanken en tegelijkertijd worden voedselbanken steeds vaker gezien als een vindplaats van mensen die op een of andere manier onvoldoende worden geholpen door de formele instanties. Daarmee worden de voedselbanken ook interessant voor beleidsmakers die bijvoorbeeld willen weten waar de gemeente lacunes heeft in haar beleid of waar mensen die worstelen met schulden op een laagdrempelige manier geholpen kunnen worden.

Ik merk dat voedselbanken daar wat ambivalent op reageren. Aan de ene kant zijn het maatschappelijke initiatieven die deels hun krediet hebben opgebouwd omdat ze niet 'van de overheid' zijn. Officiële instanties boezemen sommige mensen vaak enige angst in. Voedselbanken zijn voor hen veilige plekken waar ze hulp krijgen zonder dat ze dwingend worden geholpen. Aan de andere kant weten voedselbanken heel goed dat hun spankracht uiteindelijk beperkt is. Om echt weer grond onder het bestaan te krijgen, is vaak meer nodig dan een voedselpakket. Hulp bij schulden, het vinden van werk of het kunnen volgen van een opleiding zijn vaak nodig om je definitief aan de armoede te ontworstelen. En dat ligt meestal buiten de reikwijdte van de voedselbank zelf.

De ambivalentie is begrijpelijk en terecht, maar laat tegelijkertijd een groot deel van de kennis die de voedselbanken door de jaren hebben opgebouwd onbenut. Want misschien nog wel meer dan andere organisaties die zich met armoedebestrijding bezighouden, is er door de jaren heen kennis opgebouwd over welke groepen kwetsbaar zijn. Het aantal zzp'ers dat tijdens de coronacrisis noodgedwongen de voedselbanken aandeed, is daarvan een voorbeeld. Wellicht al eerder dan dat officiële instanties de groep in beeld hadden, werd bij de voedselbanken de kwetsbaarheid zichtbaar. Hetzelfde geldt voor de groep mensen met een hoger inkomen

dan het absolute minimum die tijdens de energiecrisis van vorig jaar een beroep deed op de voedselbank. Maar het kan ook andersom. Het koopkrachtpakket dat het kabinet afgelopen najaar lanceerde, met onder andere de energietoeslag en de verhoging van de uitkeringen, leidde ertoe dat de stijging in de toestroom afnam.

In die zin hebben voedselbanken een belangrijk verhaal over de sociale staat van het land te vertellen aan de politiek en de samenleving. En als de voedselbanken dan toch een blijvertje zijn, laat dit verhaal dan, naast alle praktische ondersteuning, een aanvullende bijdrage zijn. Verhalen vertellen vaak meer dan cijfers en doordat voedselbanken midden in de samenleving staan, zijn ze actueler dan welke beleidsrealiteit dan ook. Maar misschien belangrijker nog: met hun verhalen geven zij een stem aan mensen die vaak zelf niet bij machte zijn om zich te laten horen, maar die wel gehoord moeten worden. Alleen al daarom is er alle reden om de komende jaren nog meer van de voedselbanken te horen.

4 Ongelijk investeren voor een gelijk(er) Groningen

De laatste tijd gaat het veel over ‘de kloof’ of in ieder geval over ‘een kloof’. Vooral over die tussen stad en platteland, tussen Randstad en regio, tussen ‘hoge heren’ en ‘gewone mensen’. Het is verleidelijk om deze discussie af te doen als een herhaling van zetten. Door Nieuw Links, Van Mierlo, Boer Koekoek, Pim Fortuyn, maar ook tijdens het eerste kabinet-Kok tot en met het laatste kabinet-Rutte: er is met enige regelmaat iemand die constateert dat de afstand tussen bestuur en burger, of bestuur en boer zo u wilt, wel erg groot is geworden.

En dat terwijl onderzoekers stellen dat stad en platteland nog nooit zo op elkaar hebben geleken als nu.⁵ Dat betekent natuurlijk niet dat er geen kloof is. Want de onvrede, het onbehagen, het gevoel van machteloosheid, hebben wel degelijk een aanwijsbare voedingsbodem. Een voedingsbodem die wordt gecreëerd en in stand gehouden door beleid – en waar we dus ook wat aan kunnen doen.

Bronnen voor onvrede

Wetenschappers zien grofweg twee bronnen voor onvrede. De eerste is het verschil in opleiding, inkomen en gezondheid. En vooral de stapeling daarvan: mensen met een lagere opleiding komen minder makkelijk rond, wonen in buurten met meer problemen, leven minder lang en in een slechtere gezondheid. Hun kinderen moeten harder werken voor hetzelfde resultaat. Het tweede is dat er ook wel verschillen zijn tussen stad en platteland. Dat zijn alleen geen verschillen tussen mensen, maar

verschillen in leefbaarheid. Dit is een direct gevolg van de koopmansgeest die de afgelopen decennia dominant is geweest in Den Haag. Daar was de eerste vraag maar al te vaak of de overheid misschien nog ergens wat minder kon doen.⁶ In dat rendementsdenken is het volstrekt logisch dat je geen lege bussen laat rijden, dat de aanrijtijden van ambulances langer worden in dunbevolkte gebieden en dat de afgelopen 25 jaar meer dan 1400 basisscholen werden gesloten. En dat bibliotheken, zwembaden en buurthuizen dicht moesten omdat er te weinig mensen kwamen.⁷ De vraag of publieke voorzieningen bestaansrecht hebben buiten een Excelsheet werd niet eens meer gesteld. Het gevolg zien we nu: waar voorzieningen verdwijnen, groeit het onbehagen. Als we het over de kloof hebben, moeten we het dus wat minder hebben over 'hoe mensen zijn' en wat meer over 'wat mensen nodig hebben'.

Geen natuurfenomeen

Het helpt ook als we ons bewust worden van hoe we over de kloof praten, hoe we daarnaar kijken. Essayist Daniël Boomsma verwoordde dit onlangs scherp.⁸ We doen vaak alsof het genoeg is om mensen een polsstok te geven zodat ze over de kloof heen kunnen springen. Maar daarmee doen we alsof de kloof een onveranderlijk gegeven is, toevallig ontstaan, het resultaat van pech en geluk, van talent, van de plek waar je geboren bent. Dat is niet zo. De kloof is geen natuurfenomeen, de kloof is het gevolg van een systeem. Laat ik het wat platter slaan. Dat vierhonderdduizend Nederlanders vierhonderd miljard euro aan vermogen oppotten waarvan de inkomsten tegen een mild tarief belast worden, is een direct gevolg van veertig jaar beleid, niet van toeval, laat staan verdienste.⁹

6 <https://www.rug.nl/cf/nieuws/newitems/2021/maatschappelijk-onbehagen>. Een observatie van zowel VVD-senator Caspar van den Berg als PvdA-eminence grise Herman Tjeenk Willink.

7 <https://www.groene.nl/artikel/hoe-den-haag-uit-nederland-verdween>.

8 <https://www.vn.nl/links-klassenpolitiek/>.

9 Ontleend aan Herman Tjeenk Willink.

De beide kanten van de kloof zijn zo langzamerhand elkaars tegenpolen aan het worden. Aan de ene kant stapelen geld, huizen, boten, gezondheid, tevredenheid en levensverwachting zich op. Aan de andere kant hopen armoede, een slechtere gezondheid, een lager inkomen, wantrouwen, schulden, onveiligheid en andere ellende zich op. Toch lijkt het soms wel goed uit te komen om woorden te kiezen die suggereren dat de kloof er niet is. Alsof er geen sprake is van verschillende klassen en we allemaal in hetzelfde schuitje zitten. Dan zegt een minister van Financiën dat 'we allemaal een stukje armer worden', terwijl de bezittende klasse rijker en rijker wordt.¹⁰ Of, als het over klimaatverandering gaat, zeggen ze dat we samen op het schip aarde zitten, terwijl de allerrijksten het meest bijdragen aan de opwarming en de gevolgen het minste voelen. Het Sociaal en Cultureel Planbureau constateerde al dat Nederland helemaal niet zo egalitair is als we onszelf graag voorhouden.

Ongelijkheid is in ons land een 'hardnekkig en structureel' verschijnsel,¹¹ dat van generatie op generatie wordt doorgegeven. In Groningen is dat niet anders. Je fietst er in een half uur van Haren naar De Hoogte en in dat halfuur daalt de levensverwachting met zeven jaar en halveert het gemiddelde inkomen.¹² In dat halfuur, vertienvoudigt het percentage kinderen dat in een minimumhuishouden opgroeit.¹³ Dit is niet alleen in Groningen zo. We moeten in Nederland fundamenteel anders naar bestaanszekerheid kijken.

10 Zie bijv: <https://nos.nl/artikel/2435889-vermogensverdeling-in-nederland-scheef-1-procent-bezit-kwartvermogen> en <https://nos.nl/artikel/2472635-aantal-miljo-nairs-in-nederland-voor-zevende-jaar-op-rij-gestegen>.

11 <https://www.scp.nl/publicaties/publicaties/2023/03/07/eigentijdse-ongelijkheid>.

12 <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/bepaalt-waar-je-bent-geboren-echt-je-kansen-in-hetleven~bc55f410/>.

13 <https://oisgroningen.nl/wp-content/uploads/2022/10/armoedemonitor-groningen-2022.pdf>. Haren: twee procent kinderen in minimaalhuishoudens is ouder dan vier jaar, in De Hoogte 23 procent.

Groninger aanpak

In Groningen proberen we dat op onze eigen manier te doen, met de Groninger aanpak. Die draait om onderwijs, werk en inkomen. Ik zal het vandaag over alle drie hebben, maar toch vooral over onderwijs. Onderwijs was voor mij een belangrijke reden om tien jaar geleden de politiek in te gaan. In het dorp waar ik ben opgegroeid, had ik klasgenootjes die veel in hun mars hadden, maar die thuis geen steun kregen, waar niet werd voorgelezen, waar ouders, als het er al twee waren, te vaak geldzorgen hadden.

Het tragische was dat de school er niet in slaagde om deze kinderen uit dat drijfzand te halen, maar hun plek in de wereld juist bevestigde. Hun schooladvies luidde niet zelden dat ze zich maar niet te veel in hun hoofd moesten halen – begin maar eens op de mavo, dan kijken we dan wel weer verder. Dat voelde toen al onrechtvaardig en er is wat dat betreft te weinig veranderd. Nog steeds krijgen kinderen van hoogopgeleide ouders een hoger schooladvies dan leeftijdgenoten uit een laagopgeleid gezin, ook al zijn ze net zo slim.

We zien ook steeds vaker dat ouders hun kinderen in de bakfiets naar een school buiten de wijk brengen, omdat ze denken dat het een betere school is. Sommige clichés zijn dus helaas waar. Kinderen die honderd meter bij elkaar vandaan wonen, komen elkaar bijna nergens meer tegen. Los van de vraag of die scholen inderdaad zo veel beter zijn, is het ook een illusie om te denken dat we er zijn als alle kinderen dan maar naar een goede school gaan. De ongelijkheid begint al voordat kinderen naar school gaan. Genen, opvoeding, waar en wanneer we geboren worden, wat we meemaken, welke relaties we aangaan – het is zo bepalend voor hoe we vervolgens in het leven staan, dat we niet kunnen verwachten dat iedereen zijn kansen kan grijpen. Eigen verantwoordelijkheid is vaak een onredelijke eis is.

Kansengelijkheid is daardoor meer en meer verworden tot een sorteringsmechanisme waardoor mensen met talent en geluk erkenning, welvaart en status kunnen verwerven.

Maar wie het aan talent ontbreekt of wie door omstandigheden dat talent niet kan benutten, blijft achter. Dat is vernederend en ontmoedigend, want dat is je eigen schuld. Het gaat wat mij betreft om het verschil tussen 'equality' en 'equity'. Behandelen we iedereen hetzelfde, leidend tot ongelijke uitkomsten? Of gaan we ervan uit dat niet iedereen dezelfde uitgangspositie in het leven heeft en corrigeren we voor die ongelijke uitgangspositie? Voor mij betekent dat: ongelijk investeren voor gelijke kansen. Dat is het uitgangspunt van de Groninger aanpak. En ik weet dat het verleidelijk is om te blijven analyseren, te blijven filosoferen en diagnoses te blijven stellen, maar ik ben ook wethouder geworden omdat ik mijn idealen in de praktijk wil brengen. En ik geloof dat dit juist op lokaal niveau goed kan. Groot denken, klein doen. Ideologisch en praktisch kunnen heel goed samengaan.¹⁴

Voorschoolse educatie

Ik ben me ervan bewust, hoe trots ik ook ben op onze aanpak, dat we ook bescheiden moeten zijn. Onze invloed is beperkt. We zetten soms slechts kleine stappen, maar het zijn wel stappen vooruit. Onderdeel van de Groninger aanpak is bijvoorbeeld dat we inzetten op vroeg- en voorschoolse educatie. Oftewel: zorgen dat alle peuters en kleuters dezelfde start op school kunnen maken. Maria Jongsma zet zich hier ook voor in en met goede redenen. In Nederland beginnen kinderen uit arme gezinnen of met lager opgeleide ouders met een achterstand. Ze zijn vaak minder goed in taal en rekenen. Tegelijkertijd weten we uit allerlei onderzoeken dat als we op tijd ingrijpen, we die verschillen kleiner kunnen maken. En dat is belangrijk: want de verschillen die er in groep 1 zijn, blijven niet alleen de hele schoolloopbaan bestaan, ze werken door in de rest van het leven: in opleiding, werk, salaris en

¹⁴ Vergelijk <https://amsterdam.pvda.nl/nieuws/wibautlezing-marjolein-moorman-een-oneerlijke-wedstrijd/>.

gezondheid.¹⁵ In Groningen zien we ook dat kinderen van werkende ouders naar de kinderopvang gaan, terwijl kinderen verderop in de straat niet of minder gaan. Het ontbreekt hen vaak ook aan een stimulerende thuissituatie. Daarom hebben we ervoor gezorgd dat elk kind van twee jaar en ouder nu gebruik kan maken van het voorschoolse aanbod, of de ouders nu werken of niet.

Met een inkomensafhankelijke subsidie zorgen we dat kinderen van ouders die het zich anders niet kunnen veroorloven, toch voorschoolse educatie kunnen krijgen. Samen naar school begint in Groningen dus al voor school. Maar daarmee zijn we er niet.

Maria pleit er hartstochtelijk voor om deze regeling nog veel verder uit te breiden. Misschien wel al voor kinderen van een half jaar. Ze heeft daarbij de

15 Heckman, J. J. (2011). 'The economics of inequality. The value of early childhood education', *American Educator*, 35(1), 31-36. Havnes, T. & Mogstad, M. (2009). 'No child left behind: Universal child care and children's long-run outcomes', Discussion Papers No. 582, Statistics Norway, Oslo.

wetenschap aan haar zijde. Ik voel me aangesproken door haar pleidooi en ik wil doen wat binnen mijn macht ligt om dit voor elkaar te krijgen. Met mijn ambtenaren ben ik nu aan het bestuderen hoe we dat kunnen doen. Dat het moet, is duidelijk. Hoe we het voor elkaar krijgen, is de volgende stap.

Verlengde schooldag

Een tweede onderwijspunt uit de Groninger aanpak is de verlengde schooldag, een project waarmee we in Nederland vooroplopen. We willen kinderen in onze kwetsbare wijken techniek, sport, gezonde maaltijden, muziek en cultuur aanbieden. We zorgen dat dit op scholen wordt aangeboden, buiten de reguliere schooltijden, zonder dat het de scholen geld kost of dat ze het zelf moeten organiseren. We werken bijvoorbeeld samen met buurtsportcoaches en het kunst- en cultuurcentrum. Zo kan het onderwijs zich richten op het onderwijs, kunnen kinderen zich op een bekende en veilige plek ontwikkelen, en komen ze in aanraking met dingen die ze thuis niet meekrijgen. Gelijke kansen creëren komt ook tot uitdrukking in de huisvesting van de scholen. Daarin kijken we twintig jaar vooruit. We geven voorrang aan scholen in achterstandswijken en in wijken waar we segregatie kunnen doorbreken. Dat hebben we bijvoorbeeld in de Oosterparkwijk gedaan. Daar waren twee scholen. Eentje had vooral leerlingen van ouders die soms al generaties in de wijk woonden. De ander trok vooral leerlingen van de ouders die in de nieuwbouw waren komen wonen. We hebben de scholen bij elkaar gebracht en geïnvesteerd in het gebouw én in het samenbrengen van de verschillende culturen. De school is nu zo populair dat ze het aantal leerlingen bijna niet aankan. Soms wijken we ook af van onze normen, als de situatie dat rechtvaardigt.

Want we gebruiken regels als mogelijkheden, niet als belemmeringen.¹⁶ Bij de Bisschop Bekkersschool betalen we bijvoorbeeld een extra gymzaal, omdat deze leerlingen anders te veel moeten pendelen en daardoor te

16 Ontleend aan A.J. Kruijer, Instituut Publieke Waarden. <https://www.overheidvannu.nl/actueel/artikelen/2023/04/12/albert-jan-kruijer-regels-zijn-er-om-te-helpen-nietom-in-de-weg-te-zitten>.

veel onderwijstijd kwijt zijn. En we zorgen voor extra zaalruimte voor het accommoderen van de verlengde schooldagen. Dat alles betalen we uit onze eigen, gemeentelijke middelen.

Werk en inkomen

De Groninger aanpak gaat naast onderwijs ook over werk en inkomen. We hebben bijvoorbeeld het Talentperron ontwikkeld, aan het Harm Buitenplein. Nergens in Nederland werkt men zoals wij daar doen. Of je nog nooit hebt gewerkt, nog op school zit, al aan het werk bent, of werk zoekt: iedereen kan er binnenlopen voor een gesprek over kansen en mogelijkheden. De ruimte waar het Talentperron is gehuisvest, is zo ingericht dat men direct een ander soort gesprek krijgt: over waar iemand vandaan komt en waar iemand naartoe wil. Mensen gaan dan zelf nadenken over talenten die ze misschien eerder niet serieus hebben genomen.

Dan kom je er veel beter achter wat iemands talent is – veel beter dan wanneer je het hebt over een A4'tje met werkgevers en opleidingen. Nog veel trotser ben ik op onze 'basisbanen'. We hebben de afgelopen drie jaar vijftig inwoners die op een andere manier geen kans hadden gemaakt op een betaalde baan, aan werk geholpen. En dat werkt. Deze mensen hebben niet alleen meer inkomen, ze zijn ook tevredener en gezonder. Ze werken veel in dorpen en wijken, waardoor de leefbaarheid daar verbetert. Deze 'basisbaners' werken bijvoorbeeld vaak in buurtcentra, helpen bij het opruimen van zwerfafval, treden op als gastheer of gastvrouw in de wijk, assisteren fietsstewards, werken mee aan een wijkblad, ondersteunen een sportvereniging of helpen kwetsbare buurtbewoners. We gaan dit nu uitbreiden naar 250 inwoners. En eigenlijk doen we zo wat verschillende landelijke adviesorganen hebben bepleit: we creëren waardevol werk voor mensen die op afstand van de arbeidsmarkt staan. Verschillende andere gemeenten volgen nu deze aanpak.

Emmers in plaats van polsstokken

Wat ik net heb geschetst, zijn kleine stappen vooruit naar meer bestaanszekerheid. Geen polsstokken om over de kloof heen te springen, maar emmertjes zand om de kloof dicht te gooien. Dat is ook in het

belang van mensen aan de goede kant van de kloof. Want toenemende ongelijkheid is slecht nieuws voor ons allemaal. We weten al lang dat in een ongelijkere samenleving mensen gemiddeld eerder doodgaan, ongezonder en ongelukkiger zijn, zich onveiliger voelen en minder vertrouwen hebben in elkaar.

Ik heb geprobeerd u in dit hoofdstuk voorzichtig optimistisch te stemmen, om te laten zien wat er wel kan. Maar ook wat er nodig is: zo vroeg mogelijk investeren in jonge kinderen die het niet in de schoot geworpen krijgen en waardevol werk creëren voor mensen voor wie dat niet vanzelf gaat. We kunnen dat als overheid niet alleen. Daarom zijn we ook ongelofelijk blij met mensen als Maria. Mensen die onrecht zien en er alles voor doen om te zorgen dat dat wordt rechtgezet. Maria heeft dat laten zien bij de Voedselbank. En ze laat het ook zien voor de kinderen van Groningen. We kunnen daar alleen maar heel veel waardering en diepe bewondering voor hebben. Maar het beste eerbetoen is om haar goede plannen werkelijkheid te maken. Laten we daar meteen mee beginnen. Dank je wel, Maria.

5 De rol van kinderopvang in kansengelijkheid

We leven in een rijk en welvarend land. Als we lange lijnen schetsen en bijvoorbeeld de situatie van net na de Tweede Wereldoorlog vergelijken met de situatie nu, dan laten vrijwel alle welvaartsindicatoren een flinke verbetering zien. Het gemiddelde inkomen is vervijfvoudigd, de levensverwachting nam toe van 72 naar 82 jaar, het aantal jaren onderwijs steeg van zeven naar twaalf jaar en de gemiddelde werkweek daalde van 49 naar 31 uur, vooral door de opkomst van in deeltijd werkende vrouwen (Van Sonsbeek et al., 2023, 68).

Maar als we inzoomen op de periode na 2000, dan zijn de ontwikkelingen wat minder spectaculair. Ongelijkheid neemt op verschillende terreinen toe – primaire inkomensverdeling, vermogen, (toegang tot) zorg en woningmarkt – en vraagt om steeds harder bijsturen door de overheid, bijvoorbeeld via het stelsel van sociale zekerheid. Maar dat systeem van herverdeling en compenseren piept en kraakt vanwege de toenemende complexiteit van de samenleving. Het is derhalve belangrijk om in te zetten op initiële kansengelijkheid en minder te vertrouwen op herverdeling.

In deze bijdrage gaat het vooral om de vraag wat in dit verband de betekenis is van kinderopvang. Welke rol speelt kinderopvang in het creëren van kansengelijkheid? Wat weten we over deze relatie en hoe werkt deze kennis door in het beleid?

Voor- en vroegschoolse educatie

Er is veel bewijs dat kinderopvang een positieve rol speelt in de ontwikkeling van kansarme kinderen. Vaak wordt hier verwezen naar vroeg, Amerikaans onderzoek naar specifieke programma's waarbij sprake is van

gerichte interventies bij kansarme kinderen, zoals het Perry Preschool Project, Abecedarian of Head Start. De resultaten van deze programma's zijn heel overtuigend (zie bijvoorbeeld Heckman et al., 2010), maar niet goed te veralgemeniseren naar de stelling dat kinderopvang goed is voor alle kinderen, simpelweg omdat de gemiddelde thuissituatie van de kinderen in de gerichte en universele programma's verschillend is. Veel kinderen groeien immers – gelukkig – op in een relatief rijke huiselijke omgeving. In een dergelijke omgeving kan kinderopvang de thuissituatie complementeren en de ouders ontlasten, maar dat betekent niet dat kinderopvang ook een positieve rol speelt in de ontwikkelingskansen van deze kinderen. Kinderopvang is in een dergelijke situatie meer een dienst aan de ouders en minder een dienst aan het kind. Het is dan ook goed voorstelbaar dat in dat geval het effect neutraal is. Onderzoek naar de effecten van universele programma's laten dan ook een wisselend beeld zien. Sommige studies laten een positief beeld zien (Drange & Havnes, 2015); bij andere is het resultaat insignificant (Blanden et al., 2017) of zelfs negatief (Baker et al., 2015).

Eigen onderzoek naar de effecten van universele regelingen voor de ontwikkelingskansen van kinderen bevestigt de intuïtie dat de opbrengst van kinderopvangarrangementen (in de buitenlandse literatuur veelal samengevat onder de term ECEC – early childhood education and care) kleiner is naarmate de eigen omgeving van het kind 'rijker' is, dan wel naarmate de kwaliteit van ECEC 'armer' is. We hebben daartoe in 2018 een meta-analyse gedaan waarin we al het onderzoek hebben verzameld dat is gebaseerd op natuurlijke experimenten omdat op basis van dergelijk onderzoeksdesign sterke causale uitspraken kunnen worden gedaan. In totaal hebben we voor de periode 2005-2017 30 studies geanalyseerd met in totaal 250 schattingen die betrekking hebben op VS, Canada, Australië, Frankrijk, Duitsland, Noorwegen, Spanje en het VK. Uit deze meta-analyse blijkt dat kinderopvang in 33 procent van de gevallen een positief effect heeft op de ontwikkelingskansen van kinderen; 20 procent is negatief, de rest is insignificant. Uit de analyse blijkt ook dat kwaliteit ertoe doet en dat effecten op cognitieve vaardigheden gunstiger lijken dan effecten op niet-cognitieve vaardigheden. Ook blijkt duidelijk dat de positieve effecten

zijn geconcentreerd rond kinderen uit lagere sociale klassen (Van Huizen en Plantenga, 2018).

Onze meta-analyse bevatte geen Nederlands onderzoek. Er is echter recent Nederlands onderzoek naar resultaten van voor- en voerschoolse educatie. Het gaat hier om een rijk en breed onderzoek waarbij bijna drieduizend kinderen worden gevolgd van tweeënhalfjarige leeftijd tot en met het einde van het basisonderwijs, op basis van het zogeheten pre-COOL-onderzoek. Daarmee kunnen effecten van (varianten in) voerschoolse opvang en educatie worden onderzocht, op korte en lange termijn (Veen en Leseman 2022). Ook uit dat onderzoek blijkt dat voor- en voerschoolse educatie helpt, op voorwaarde dat de kwaliteit op orde is. Vooral kinderen met een migratieachtergrond en andere thuistaal hebben profijt van voerschoolse opvang en educatie; voerschoolse voorzieningen met goede educatieve kwaliteit slagen er in 'een boost te geven' aan de woordenschat van doelgroepkinderen.

Er worden in deze studie wel zorgen geuit: zo is niet sprake van een doorgaande leerlijn tussen voor- en voerschoolse ontwikkeling: noch in kwaliteit noch in aanbod. Meer concreet wordt opgemerkt dat in kleutergroepen de educatieve kwaliteit vaak lager is dan in voerschoolse instellingen met een vve-programma. Bovendien stromen in de helft van de gevallen de doelgroepkinderen uit het pre-COOL-onderzoek vervolgens door naar een school zonder erkend vve-programma. Ook zijn er zorgen over het bereik: 'omstandigheden zoals de toeslagenaffaire en personeelstekorten in de kinderopvang vormen een risico voor zowel het bereik van doelgroepkinderen als voor de kwaliteit van het aanbod.'

De overall conclusie is kortom: vooral kansarme kinderen hebben baat bij kwalitatief hoogwaardige kinderopvang. Daartoe kunnen gerichte (vve-achtige) programma's worden ingezet. Daarbij bestaat wel het risico van niet-doorgaande leerlijnen en/of onvoldoende bereik. En dat is direct ook het grote voordeel van een universele regeling: misschien hebben niet alle kinderen baat bij kinderopvang, maar in ieder geval worden ook kansarme kinderen hierin meegenomen, zodat zij optimaal kunnen

profiteren van de rijke omgeving. Uiteraard in de veronderstelling dat de kwaliteit op orde is.

Hoe werkt deze kennis door in beleid?

Als dit nu de stand der kennis is, hoe werkt deze nu door in het beleid?

In december 2021 zijn in het coalitieakkoord vergaande afspraken gemaakt over een wijziging van de financieringsstructuur, juist ook in het kader van achterstandenbeleid. De kinderopvangvergoeding wordt inkomensonafhankelijk en verhoogd tot (inmiddels) 96 procent voor werkende ouders voor kinderen tot twaalf jaar. De toeslag wordt direct uitgekeerd aan kinderopvanginstellingen zodat ouders niet meer worden geconfronteerd met grote terugvorderingen. Hoewel de arbeidseis blijft bestaan, wordt het recht op gesubsidieerde kinderopvang niet langer gekoppeld aan het aantal gewerkte uren (Coalitieakkoord, 2021, 23). Hoe moeten deze voorstellen nu worden beoordeeld in het licht van kansengelijkheid?

De kabinetsvoorstellen betekenen forse investeringen en impliceren grote en belangrijke wijzigingen in het denken over kinderopvang. Maar vanuit de optiek van kansengelijkheid schieten de voorstellen tekort. Het meest voor de hand liggende bezwaar van de huidige voorstellen is dat de kinderopvangtoeslag niet voor alle kinderen geldt. De arbeidseis blijft bestaan, waarmee de regeling nog steeds is gericht op werkende ouders. Het gewijzigde beleid heeft dus geen betrekking op kinderen uit echt kansarme milieus.

Echter, ook voor de gezinnen die wel aanspraak kunnen maken op de inkomensonafhankelijke tegemoetkoming zijn de gevolgen ongelijk en niet in lijn met kansengelijkheid (zie ook Plantenga et al., 2022). Een eerste risico betreft de sterk stijgende prijzen. Op dit moment zijn de kosten voor ouders relatief hoog, vooral voor de midden- en hogere inkomensklassen. Daarmee is de door de regering vastgestelde maximumuurprijs redelijk dwingend en liggen de tarieven meestal niet boven 110 procent van dit maximum (KW, 2021). Dit verandert met de invoering van de kabinetsvoorstellen. De forse toename in de subsidie zal de vraag vergroten en

daarmee ruimte creëren om de bruto uurprijs te verhogen. De maatregel is daarom sterk denivellerend: de eigen bijdrage voor hogere inkomens daalt, terwijl de eigen bijdrage voor lagere inkomens zeer waarschijnlijk stijgt door het algemene, prijsopdrijvende effect van de subsidie. Ook kan er een zekere segmentatie van de markt ontstaan, met een rijker dan wel schraler aanbod, al naar gelang de koopkracht van de ouders. Beide effecten – een hogere financiële bijdrage voor de laagste inkomensgroepen en segregatie – komen niet ten goede aan kinderen uit meer kansarme milieus.

Een tweede risico betreft een dalende kwaliteit. De kabinetsplannen leiden waarschijnlijk tot een sterke groei van de vraag. Eerdere ervaringen met een sterke groei in de jaren 1995-2008 laten zien dat er aanvankelijk sprake is van een scherpe daling in de kwaliteit; pas nadat een proces van consolidatie is opgetreden, is er weer sprake van een opwaartse trend (Slot et al., 2019). Op dit moment is er al sprake van grote personeelstekorten. Per 1 januari 2022 is het maximaal aantal in te zetten medewerkers-in-opleiding dan ook verruimd en zal 'in het toezicht en de handhaving rekening worden gehouden met verzachtende omstandigheden of overmacht vanwege personeelstekort' (SZW, 2021). Ook dit risico treft vooral kinderen uit kansarme milieus.

Inmiddels is het zomer 2023 en is het duidelijk dat de plannen met tenminste twee jaar worden uitgesteld. Ondertussen wordt nagedacht over een concept-stelselontwerp en allerlei aanvullende variaties en alternatieven, maar de analyse blijft sterk financieel gedreven (SZW, 2023). Het collectieve trauma van de toeslagenaffaire is mede aanleiding om af te zien van de bestaande financieringsstructuur. De kosten voor kinderopvang moeten lager, transparanter en voorspelbaarder worden. Dat is een loffelijk streven, maar de stelselherziening blijft op deze manier betrekkelijk smal. Het gaat vooral om een nieuwe financieringsstructuur en niet om een nieuwe visie op de betekenis van kinderopvang voor kinderen, ouders, kansengelijkheid en de welvaart van Nederland. Misschien moeten we de analyse wat breder trekken en fundamenteeler nadenken over een beleidskader dat minder vasthoudt aan de bestaande situatie en dwingt om meer integraal naar de werkelijkheid te kijken. Een van de

mogelijkheden is om aansluiting te zoeken bij de discussie rond 'brede welvaart'.

Op zoek naar brede welvaart

De laatste jaren is er veel onderzoek gedaan naar het concept brede welvaart. Directe aanleiding is een zekere onvrede met het bruto nationaal product als maatstaf voor economische groei en welvaart. Het bnp is in de jaren dertig van de vorige eeuw ontwikkeld en meet vooral output: dat wat we met zijn allen produceren. Maar wat deze output betekent voor het milieu of voor onze duurzaamheid op lange termijn wordt niet meegenomen. Ook ongelijkheid speelt geen rol. In een reactie daarop wordt onder de noemer van brede welvaart een poging gedaan om de ontwikkelingen middels een rijker palet van indicatoren te monitoren, met oog voor alles wat van 'waarde' is: het vertrouwen in elkaar, de kwaliteit van de lucht die we inademen, onze opvattingen over welzijn, enzovoort.

Conceptueel is het denken in termen van brede welvaart gebaseerd op de 'capabilities approach' van Amartya Sen; het gaat dan om de mogelijkheden die mensen hebben om een betekenisvol leven te leiden. Is er bijvoorbeeld voldoende voedsel, heeft men een dak boven het hoofd? Kan men zich ontwikkelen via goed toegankelijke scholing? Is er voldoende werkgelegenheid? Hoewel hier de nadruk dus ligt op mogelijkheden is de praktijk weerbarstig omdat het monitoren vaak is georiënteerd op het resultaat van deze mogelijkheden, vooral vanwege het ontbreken van benodigde data. Desalniettemin betreft het hier een interessante alternatieve benadering van welvaart die ook steeds meer weerklank vindt in het beleid. Zo heeft de Tweede Kamer erop aangedrongen om indicatoren van brede welvaart een centrale positie te geven in de miljoenennota en andere politieke verantwoordingsmomenten (Kamerstukken II, 2021-2022, 35 925, nr. 88). Op deze manier kunnen de lange lijnen beter worden bewaakt en kan worden gewerkt aan een meer integrale besluitvorming. Een mooi overzicht van de mogelijke indicatoren van brede welvaart is te vinden in figuur 1.

Figuur 1: mogelijke indicatoren van brede welvaart.

Bron: <https://www.uu.nl/onderzoek/instituties-voor-open-samenlevingen/brede-welvaartsindicator/over-de-bwi>.

Afgelopen jaar is de monitor brede welvaart ook gebruikt voor een regionale analyse; de analyse wordt dan verbijzonderd naar de provincie of naar een nog kleinere regionale eenheid. Zo heeft Groningen een dergelijke analyse in 2022 voor de provincie verricht. Dat levert inzicht op in de verschillen tussen Groningen en de rest van Nederland, maar bijvoorbeeld ook in de verschillen tussen gemeenten in de provincie. Om een voorbeeld te geven: laaggeletterdheid scoort het hoogst in de gemeenten Eemsdelta, Pekela en Veendam (19 procent) en het laagst in de Gemeente Westerkwartier (6 procent). Dergelijke verschillen in laaggeletterdheid zijn deels te herleiden tot de bevolkingssamenstelling. Zo zijn er vaak minder laaggeletterden in gemeenten waarin mensen gemiddeld meer onderwijsjaren hebben gevolgd en vaker fulltime werken (Sociaal Planbureau Groningen, 2022: 91).

In het verlengde hiervan zou je de monitor brede welvaart ook naar personen kunnen verbijzonderen: naar mannen, vrouwen, ouderen, maar ook kinderen. Bestaat er zoiets als een brede welvaartsmonitor voor kinderen en hoe zou die er dan kunnen uitzien? Het eerste onderzoek daartoe wordt op dit moment aan de Universiteit Utrecht verricht, onder de verantwoordelijkheid van het UU Strategisch Thema 'Dynamics of Youth'. Tabel 1 bevat een eerste invuloefening voor drie van de elf dimensies.

Tabel 1: indicatoren voor brede welvaart ten behoeve van kinderen.

Dimensie	Huidige BW indicator	Voorstel voor BW kind indicator
Onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> • Opleidingsniveau (percentage van bevolking dat tenminste basis kwalificatie-onderwijs heeft gerealiseerd) • Gemiddeld aantal opleidingsjaren • PISA-scores 	<ul style="list-style-type: none"> • Beschikbaarheid/gebruik kinderopvang/vve • Percentage kinderen dat niet naar school gaat • PISA-scores
Inkomen	<ul style="list-style-type: none"> • Gestandaardiseerd beschikbaar huishoudinkomen 	<ul style="list-style-type: none"> • Percentage kinderen dat onder armoedegrens leeft
Werk-privébalans	<ul style="list-style-type: none"> • Gemiddeld aantal gewerkte uren 	<ul style="list-style-type: none"> • Hoeveel tijd heb je om dingen te doen die je leuk vindt? • Ervaren schooldruk

Een dergelijke index noodzaakt tot een integrale analyse van de welvaart van kinderen. Een dergelijke index stimuleert ook een meer integrale doordenking van beleidsvoorstellen die voor kinderen relevant zijn, zoals (bijvoorbeeld) een inkomensonafhankelijke toelage voor het gebruik van kinderopvang. De vraag die dan gesteld moet worden, is wat dit betekent voor de brede welvaart van het kind. Of nog preciezer: wat betekent dit voor de brede welvaart van het meest kwetsbare kind? En jammer genoeg luidt

het antwoord dan: betrekkelijk weinig. Dat betekent niet dat het voorstel direct van tafel moet, maar wel dat moet worden nagedacht over aanvullend dan wel alternatief beleid om tegemoet te komen aan de mogelijke negatieve gevolgen in het kader van kansengelijkheid.

Morgen maken we samen

Kinderopvang kan een belangrijke rol spelen in het beleid rond kansengelijkheid. Maar dan moet het beleid wel nadrukkelijk vanuit die doelstelling worden doordacht. Het huidige voorstel voor een inkomensonafhankelijke toeslag is ambitieus en baanbrekend binnen de Nederlandse verhoudingen, maar is ook eenzijdig georiënteerd op het repareren van het financieringsstelsel. Een meer integraal beleidskader, zoals bijvoorbeeld brede welvaart toegepast op kinderen, dwingt tot het stellen van andere vragen en tot het maken van andere afwegingen. Morgen maken we samen, met iedereen. Daarbij past het werken aan kansengelijkheid, altijd en overal, in de kinderopvang en in het onderwijs.

Referenties

Van Sonsbeek et al: <https://www.cpb.nl/sites/default/files/omnidownload/CPB-Publicatie-De-Nederlandse-economie-in-historisch-perspectief.pdf>.

Baker, M., Gruber, J., & Milligan, K. (2015). *Non-cognitive deficits and young adult outcomes: the long-run impacts of a universal child care program*. NBER Working Paper No. 21571.

Blanden, J., Del Bono, E., Hansen, K. & Rabe, B. (2017). *The Impact of free early childhood education and care on educational achievement: a discontinuity approach investigating both quantity and quality of provision*. Discussion Paper No. 0617, School of Economics, University of Surrey.

Coalitieakkoord (2021) *Omzien naar elkaar, vooruitkijken naar de toekomst: Coalitieakkoord 2021–2025 – VVD, D66, CDA en ChristenUnie*. Te vinden op: www.kabinetsformatie2021.nl.

Drange, N., & Havnes, T. (2015). *Child care before age two and the development of language and numeracy: evidence from a lottery*. IZA Discussion Paper No. 8904.

Heckman, J.J., Moon, S.H., Pinto, R., Savelyev, P.A. & Yavitz, A. (2010). 'The rate of return to the HighScope Perry Preschool Program', *Journal of Public Economics*, 94 (1–2) (2010), pp. 114-128.

Huizen, T. van & Plantenga, J. (2018). 'Do children benefit from universal early childhood education and care? A meta-analysis of evidence from natural experiments', *Economics of Education Review*, 66, 206-222.

KW (2021). *Kinderopvang gratis? Stijging eigen bijdrage tussen 0,5 % en 95,1 % voor lage inkomens*. Kinderopvang-Wijzer, 17 december.

Plantenga, J., Huizen, T. van & Leseman, P. (2022). 'Het maatschappelijk belang van kinderopvang vereist prijsregulering', *Economisch Statistische Berichten*, 107(4810), 16 juni 2022.

Slot, P., Jepma, IJ. & Leseman, P. (2019). *Ontwikkelingen in de kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang, peuteropvang, buitenschoolse opvang en gastouderopvang*. Universiteit Utrecht / Sardes, december.

Sociaal Planbureau Groningen (2022). Monitor brede welvaart 2022. <https://sociaalplanbureau groningen.nl/wordpress/wp-content/uploads/2023/03/Monitor-Brede-Welvaart-Groningen.pdf>.

SZW (2021). *Werkdruk en personeelstekort in de kinderopvang*. Kamerbrief, Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid, 29 november. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

SZW (2023). Voortgangsrapportage herziening financieringsstelsel kinderopvang. Brief van 26 april 2023. Te vinden op www.rijksoverheid.nl.

Veen, A., en Leseman, P. (red.) (2022). Het pre-COOL cohort tot en met groep 8. Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit in de voor- en vroegschoolse periode. Kohnstamm Instituut (pre-school cohort onderzoek onderwijsloopbanen). <https://kohnstammstituut.nl/rapport/het-pre-cool-cohort-tot-en-met-groep-8/>.

6 Voedselbanken als oplossing

Laudatio uitgesproken tijdens de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning voor maatschappelijke verdiensten aan Maria Jongsma

Nederland is een democratie met een markteconomie. Democratie betekent dat iedereen gelijk is, maar in de markteconomie moeten we constateren dat ongelijkheid de meest natuurlijke conditie van de mensheid is. De democratie en de markteconomie zijn in een permanente strijd verwickeld. Veel democratische problemen hebben we opgelost door in de markteconomie economische groei te stimuleren. Dit om de markteconomie te corrigeren omdat deze vooral ongelijkheden creëert. Door de permanente strijd tussen democratie en markteconomie zijn er in de loop van de geschiedenis verschillende staatsvormen ontstaan, met verschillende evenwichten en verhoudingen tussen de overheid, de markt en de 'civil society'. De volgende staatsvormen zijn in de geschiedenis vast te stellen: de nachtwakersstaat, de verzorgingsstaat en de neoliberale staat.

Mijn stelling is dat de faciliterende of neoliberale staat enigszins obsoleet is geworden en de gerezen problemen niet meer kan verklaren en oplossen. Hoe de staat er op dit moment uitziet, weten we niet precies, dat geeft de verwarring en de onzekerheid van onze tijd weer. De faciliterende staat of de neoliberale staat is vastgelopen. De overheid krijgt veel dingen niet meer voor elkaar: zie de toeslagenaffaire, zie de problemen rond de aardbevingen in Groningen en zie de armoede en schuldenproblematiek. De oplossing kan voor een deel komen uit de voorbeelden van de voedselbanken. Of je nou oordeelt dat het prachtige initiatieven zijn of dat ze niet nodig zouden moeten zijn in een van de rijkste landen ter wereld, voedselbanken zijn interessante organisaties. Ze worden gerund door vrijwilligers die daarvoor geen financiële vergoeding ontvangen – ook de bestuursleden niet.

Enkele cijfers: 1,2 miljoen mensen leven onder de armoedegrens, er zijn 172 voedselbanken die wekelijks 120.000 mensen helpen en bij deze voedselbanken werken 13.000 vrijwilligers. In november en december 2022 nam het aantal mensen dat afhankelijk is van de voedselbank toe met 25 procent. Dit werd veroorzaakt door de energiecrisis en de gierende inflatie. Het probleem is nu dat er misschien sprake is van te weinig voedsel om uit te delen. We kunnen constateren dat het aantal gebruikers toeneemt, waardoor de relevantie van de voedselbanken toeneemt.

De ongelijkheid blijft toenemen. De inkomensverdeling, maar vooral de vermogensverdeling is uit balans. We hebben de oplossing altijd gezocht in economische groei. Die groei heeft in de jaren tachtig van de vorige eeuw een impuls gekregen door de globalisering. Deze ontwikkeling heeft de verschillen tussen landen kleiner gemaakt, maar de verschillen in landen laten toenemen.

Voor haar activiteiten als voorzitter van het bestuur van de Voedselbank Stad Groningen en de coördinatie van de voedselbanken in de provincie heeft het Groninger Universiteitsfonds de Ubbo Emmiuspenning toegekend aan Maria Jongsma. Bij de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning hoort een officiële formule:

‘Namens het College van Bestuur van de Rijksuniversiteit Groningen, op voordracht van het Groninger Universiteitsfonds ontvangt u, Maria Jongsma, de Ubbo Emmiuspenning voor maatschappelijke verdiensten. Deze onderscheiding reiken wij u uit vanwege uw grote inzet als bestuursvoorzitter van de Voedselbank Stad Groningen. Daarmee willen wij u en de medevrijwilligers van de voedselbank in het zonnetje en de bloemen zetten.’

Bij deze.

Maria Jongsma > voorzitter Voedselbank Stad Groningen en Regionaal Distributie Centrum Groningen

7 Tweedeling in onze samenleving: dít doen we eraan!

De tweedeling in onze samenleving: wat doen we eraan? De vraag stellen is makkelijk. Maar een goede aanpak vinden, blijkt een grote uitdaging. Ik vind het heel eervol om de Ubbo Emmiuspenning in ontvangst te mogen nemen. Maar het allermooist zou ik het vinden als dit symposium er uiteindelijk toe leidt dat we kunnen zeggen: 'Tweedeling in onze samenleving: dít doen we eraan!' Vanmiddag doe ik daar een bescheiden voorstel voor, met als motto: vroeg beginnen en normaliseren.

Maar eerst wil ik het bestuur van het Groninger Universiteitsfonds bedanken voor de Ubbo Emmiuspenning en voor het vaststellen van het thema 'armoede en tweedeling' voor deze uitreiking. De voedselbank zet zich volop in voor het verlichten van de problemen van mensen in armoede. En ik mag als voorzitter de Voedselbank Stad Groningen en het Regionaal Distributie Centrum Groningen vertegenwoordigen. Dat vandaag aandacht aan de armoedeproblematiek wordt besteed, zie ik niet alleen als waardering voor mijn eigen verdiensten, maar juist ook voor die van alle vrijwilligers van de voedselbanken in de provincie. Dat zijn er heel veel. Alleen in de stad al tellen we 180 vrijwilligers en in de rest van de provincie nog veel meer. Daarnaast helpen vele mensen ons incidenteel op allerlei manieren.

Een paar mensen wil ik speciaal bedanken. Allereerst mijn ouders. Ik ben een 'eerstegeneratiestudent'. Niemand in mijn familie ging naar de universiteit. In de jaren zeventig was dat in mijn omgeving dus helemaal niet vanzelfsprekend. Maar al toen ik in de wieg lag, zag mijn vader voor zich dat zijn dochter later de trappen van het Academieggebouw zou bestijgen. Met mijn moeder heeft hij me altijd erg gestimuleerd om door te leren. Mijn

moeder was als onderwijzeres een rolmodel voor me, vooral omdat ze liet merken hoeveel plezier ze had in haar werk. Dankzij die instelling van mijn ouders kon ik aan de RUG studeren. Daardoor heb ik me breed kunnen ontwikkelen – in mijn studie, maar ook daarbuiten.

Ik wil ook mijn medebestuurders van de voedselbank bedanken. En alle collega-vrijwilligers met wie we er samen met veel plezier voor zorgen dat elke week zo'n achthonderd gezinnen volle boodschappentassen mee naar huis kunnen nemen. Van chauffeur tot vrijwilliger in de uitgifte: allemaal hebben ze hun taak.

Daarnaast wil ik mijn partner Frits bedanken. Hij ondersteunt volledig mijn keuze om me voor de voedselbank in te zetten. Hij moppert nooit als ik daar weer voor op pad ga. En hij is altijd bereid om kritisch mee te denken over vraagstukken waar we tegenaan lopen. Mijn hele werkzame leven heeft hij me gestimuleerd om me volop in te zetten.

Eerste ervaringen met tweedeling

Vandaag hebben we het over tweedeling in de samenleving. Zolang je in je eigen bubbel leeft, kun je daar je ogen voor sluiten en denken dat je zelf het middelpunt van de wereld bent. Maar als je uit die bubbel komt, word je er indringend mee geconfronteerd dat niet iedereen zoveel kansen krijgt als jij. De eerste keer heb ik dat in de jaren tachtig ervaren. Wij woonden in een klein dorp in Tanzania, bij een districtsziekenhuis. We woonden daar met enkele witte mensen, maar vooral gewoon met de lokale bevolking. Mijn buurvrouw en ik waren tegelijk zwanger en we kregen beiden een dochter. Toen realiseerde ik me zo sterk hoe verschillend hun kansen waren. Dat gevoel is uitgekomen. Mijn dochter heeft kunnen studeren en werkt als jeugdpsychiater. Haar dochter volgde weliswaar een opleiding tot bibliothecaris, maar ze moet haar geld verdienen met een handeltje op de markt.

Ik werd ook met die tweedeling geconfronteerd toen we in 2009 in Groningen de Verlengde Schooldag opzetten. In dat verband was ik actief betrokken bij een aantal scholen in het noorden van de stad. Ik was

verbijsterd toen ik ontdekte dat er kinderen waren die met een lege maag op school kwamen, omdat de koelkast thuis leeg was, en die nog nooit om tafel samen een spelletje hadden gedaan. Ik realiseerde me dat armoede heel dichtbij is, gewoon in onze eigen stad, en wat dat voor impact heeft op de kansen van kinderen.

Daar verbetering in brengen was voor mij een belangrijke drijfveer in vele projecten waarvan ik projectleider ben geweest en in het aannemen van bestuursfuncties, dichtbij én ver weg. Zo heb ik onder andere in Noord-Tanzania samen met een lokale partner een project opgezet om jongeren te helpen ondernemer te worden. Ik kijk uit naar de afscheidsreis in juni, samen met mijn kinderen, langs de projecten en de mensen met wie ik heb samengewerkt.

Hardnekkig probleem

Sjoerd Beugelsdijk gaf in zijn heldere betoog een analyse van de tweedeling in Nederland. Arjan Vliegthart weet als geen ander de situatie van mensen in armoede in beeld en in cijfers weer te geven. Bij de voedselbanken maken we dankbaar gebruik van Nibud-gegevens om onze normbedragen vast te stellen. Hierdoor kan ons aanmeldteam op een goede manier bepalen of mensen wel of niet in aanmerking komen voor onze dienstverlening. Het is vaak ontroerend om mee te maken hoe die aanmelding verloopt. De schaamte om toe te geven dat ze zelf niet kunnen rondkomen is enorm. Het levert mensen veel stress op om de stap te zetten zich bij ons aan te melden en hun situatie toe te lichten. Maar als ze dat toch hebben gedaan, zijn er vaak tranen van dankbaarheid als ze met een startpakket en een volle boodschappentas naar huis gaan.

Naast de voedselbank zijn er in de stad Groningen ruim 170 organisaties die zich inspinnen om mensen in armoede te helpen. Bijvoorbeeld onze samenwerkingspartners: kledingbank Maxima, stichting Present, De Vakantiebank, stichting Leergeld, Stadjers Hand in Hand, en Humanitas. Vanuit de gemeentelijke overheid zijn er de Groningse Kredietbank, professionele hulpverleners van de WIJ-teams en nog vele anderen. Wij zetten ons in om de armoede te verlichten en om mensen de weg te wijzen naar organisaties die hen kunnen helpen hun situatie te verbeteren.

In het meedenkpanel dat we hebben opgezet, komen mensen in armoede zelf aan het woord. Een van de belangrijkste problemen waar zij tegenaan lopen is het ondoorzichtige woud van regelingen en organisaties. Betere samenwerking is essentieel, maar ondanks alle inspanningen blijft de toenemende tweedeling een hardnekkig probleem. Uit onderzoek, bijvoorbeeld van Sanne Visser en anderen in Oost-Groningen, weten we dat er intergenerationele armoede bestaat: armoede die van generatie op generatie wordt doorgegeven. Het is extreem moeilijk om die te doorbreken. Zelfs nu we een minister hebben met armoede specifiek in haar portefeuille.

Eerste duizend dagen cruciaal

Toch zie ik kansen. In mijn werkzame leven ben ik actief geweest op het gebied van kinderopvang en onderwijs. Onderwijs speelt een belangrijke rol in het bieden van kansen aan kinderen en het tegengaan van tweedeling. Zo hebben we in de gemeente Groningen de brugfunctionarissen op de basisscholen: een voorbeeld dat nu landelijk op allerlei plaatsen wordt nagevolgd. De brugfunctionarissen ondersteunen kinderen en hun ouders op allerlei manieren: van een aanvraag bij het Jeugdeducatiefonds tot het bieden van een luisterend oor.

Ik denk dat ook kinderopvang, net als onderwijs, een rol kan spelen in het tegengaan van tweedeling. Onderzoek wijst uit dat de eerste duizend dagen van kinderen cruciaal zijn voor hun verdere ontwikkeling. Om tweedeling aan te pakken, moet je dus vroeg beginnen. Er gebeurt op dat gebied ook al het nodige in Nederland. Zo is er landelijk de Kansrijke Start voor kinderen. Dat betekent dat hulpverleners en zorgaanbieders samenwerken om problemen vroeg te herkennen en adequate zorg aan te bieden vanaf de zwangerschap.

Als je tweedeling wilt aanpakken, moet je niet alleen de zorg betrekken, maar ook inzetten op educatie en ontwikkelingsstimulering – juist in die eerste duizend dagen. Bij het consultatiebureau worden kinderen gescreend door de jeugdverpleegkundige. Kinderen van ouders met een laag opleidingsniveau, een taalachterstand of sociale of psychologische problematiek zijn doelgroep voor de voor- en vroegschoolse educatie

(vve), die wordt uitgevoerd in de kinderopvang. Maar in Nederland mogen kinderen met zo'n indicatie pas vanaf tweeënhalf jaar gebruikmaken van de vve, terwijl uit internationaal onderzoek blijkt dat investeren in kwalitatief goede kinderopvang voor kinderen in achterstandsituaties juist op de lange termijn een hoge Return On Investment oplevert. Door kinderen op jonge leeftijd in hun ontwikkeling te stimuleren, kan kinderopvang dus een belangrijke bijdrage leveren aan het aanpakken van de tweedeling en een economische waarde leveren op lange termijn. Benutten we deze kans? Helaas doen we dat onvoldoende.

Nu is het kabinetsvoorstel de toegankelijkheid voor werkende ouders vanaf 2027 aanmerkelijk te vergroten – het wordt dan bijna gratis. Dat is op zich goed nieuws. Maar Janneke Plantenga gaf al aan dat dit kabinetsvoorstel een paar essentiële problemen heeft. Ik noem vooral de voor mij belangrijkste: kinderopvang is uitsluitend toegankelijk voor kinderen van wie beide ouders werken. Vaak hebben juist kinderen met vve-indicatie ouders die niet beiden werken. Deze kinderen hebben dus geen recht op toegang tot kinderopvang tot tweeënhalf jaar, terwijl dit juist de meest cruciale periode is in hun ontwikkeling. Als ze dan uiteindelijk instromen in de kinderopvang hebben ze al een enorme achterstand. Op deze manier versterkt de nieuwe regelgeving voor kinderopvang juist de tweedeling.

Pilot vve-kinderen vanaf half jaar in kinderopvang

Er wordt op landelijk niveau nog volop discussie gevoerd over de toegankelijkheid, betaalbaarheid en haalbaarheid van de regelgeving. Ik stel voor dat we in Groningen niet wachten tot die discussie is afgerond en de stelselherziening is doorgevoerd.

Heel concreet pleit ik voor een pilot in Groningen om de startkansen van zoveel mogelijk kinderen te verbeteren. Het idee is simpel. Ik stel voor dat we kinderen die nu vanaf tweeënhalf jaar in aanmerking komen voor vve, al voor twee dagen in de week toegang geven tot kinderopvang als ze een half jaar oud zijn. Dat kan volledig binnen het huidige systeem worden opgelost. Screening gebeurt, net als nu, door de jeugdverpleegkundige, alleen eerder.

Er is geen extra programma in de kinderopvang nodig; de kinderen sluiten gewoon aan bij de reguliere opvang.

Het kernwoord is: normaliseren. Maak niet een aparte voorziening voor achterstandskinderen, maar laat ze gewoon meedoen met de anderen. En wellicht kunnen we proberen ouders erbij te betrekken: in Duitsland zijn heel goede ervaringen met Mutter-Kindgruppen. In elk geval krijgen ouders de ruimte om hun leven op orde te krijgen.

Om dit idee tot een succes te maken, is betrokkenheid van verschillende partijen essentieel. Inmiddels heb ik met een aantal van die partijen al contact en zonder uitzondering zijn ze bereid om mee te werken aan de realisatie. Om er enkele te noemen:

- Kinderopvangorganisaties in de regio zijn positief en willen zich, ondanks personele krapte, graag inzetten voor deze pilot. Dat zijn onder andere: SKSG, kindercentrum Poko Loko, Stichting Kinderopvang Haren en Kinderopvang KaKa. De bestuurder van Kinderopvang Winschoten heeft al actief meegewerkt aan de uitwerking en de kostenraming voor de pilot.
- De GGD wil meewerken aan een vervroegde indicatiestelling, zodat kinderen al met een half jaar kunnen instromen in de kinderopvang.
- Wethouder Carine Bloemhoff heeft zojuist in haar toespraak al aangegeven dat het tegengaan van tweedeling voor de Gemeente Groningen een speerpunt is. Al eerder was het beleid om vanaf twee jaar de vve te financieren. Zij is bereid om mee te werken aan de uitwerking van een pilot in de gemeente Groningen per 1 januari 2024.
- Ook met de Provincie Groningen heb ik contact gelegd. De doelstelling van de pilot sluit aan bij Kansrijke Start Provincie Groningen, maar dat biedt nog geen boter bij de vis. Graag roep ik ook de Provincie op om een bijdrage te leveren vanuit de ereschuldgeden, die voortkomen uit het rapport *Groningers boven gas*. Die middelen zijn immers expliciet ook bedoeld om te investeren in leefbaarheid en het tegengaan van tweedeling.

Praktische aanpak

Zoals gezegd ben ik dankbaar dat ik de Ubbo Emmiuspenning heb mogen ontvangen. Maar die krijgt voor mij extra glans als het ons zou lukken om per 1 januari 2024 de pilot te starten om kinderen in Groningen van jongs af aan gelijke kansen te geven. Ik nodig ook andere gemeenten uit om aan te sluiten. En voor de RUG en Hanzehogeschool Groningen liggen er mooie kansen om de resultaten te monitoren.

Vroeg beginnen en normaliseren: dat biedt kansen om tweedeling tegen te gaan. Ik ben altijd erg van de praktische aanpak. Laten we niet langer de vraag stellen: 'Wát doen we eraan?', maar concreet zeggen: 'Dít doen we eraan!' Ik ben zelf bereid met hart en ziel mee te werken aan de realisatie van de pilot. Want die wil ik natuurlijk nog heel graag meemaken.

*‘Een dubbeltje
kan dus wél een
kwartje worden’*

Paspoort

Naam

Maria Jongsma

Geboren

1954, Lemmer

Burgerlijke staat

Gehuwd, drie kinderen,
vijf kleinkinderen

Opleiding

HBS-B, Rijksuniversiteit Groningen
(andragologie, afgestudeerd 1979)

Loopbaan, o.a.

Docent maatschappijleer
Streekschool Groningen,
beleidsmedewerker Kruiswerk
Drenthe, directeur Kinderopvang
Drenthe, organisatieadviseur
STAMM (o.a. interim-directeur
Drentse Sport Federatie en Kunst
& Cultuur Instituut Drenthe),
sinds 1997 zelfstandig consultant:
advies- en fusietrajecten en
projectleiding in kinderopvang,
peuterspeelzaalwerk en welzijn.

Hobby's

Hardlopen, fietsen, bergsport,
schaatsen, fotografie, saxofoon
spelen

Mooi hoor, zo'n prijs. Maar Voedselbankvoorzitter Maria Jongsma is meer van de actie. En actie kréég de kersverse winnaar van de Ubbo Emmiuspenning van de Rijksuniversiteit Groningen. Haar plan voor gratis kinderopvang voor baby's uit Groningse achterstandsgezinnen rolt inmiddels door de provincie.

Eigenlijk ligt de oorsprong in Afrika. Halverwege de jaren tachtig woonde Maria Jongsma (nu 68) drie jaar in Tanzania. Haar man Frits werkte er als arts in een ziekenhuis. In verwachting van hun oudste dochter Nienke zag Maria de schrijnende armoede om zich heen. "Ik was gelijktijdig zwanger met mijn Tanzaniaanse buurvrouw. Toen onze dochters werden geboren, besepte ik hoe verschillend de toekomstkansen van die twee meisjes waren. Toen is het vuurtje ontbrand."

Gelijke kansen voor álle kinderen, rijk of arm: het loopt als een rode draad door het leven van Maria Jongsma. Als kind, opgroeiend in Lemmer en later Heerenveen, zag ze al: wie voor een dubbeltje geboren is, wordt niet snel een kwartje. "Ik was een van de weinigen die na de lagere school naar de HBS gingen en de enige van mijn klas die doorstroomde naar de universiteit. Studeren lag simpelweg niet binnen de scope toen wij opgroeiden."

Die jaren in Afrika werden een startpunt. "Als je het nou hebt over tweedeling...", blikt ze terug, thuis aan de keukentafel in Haren. "Dáár is pas echt armoede. Dat mensen gewoon helemaal níet te eten hebben. Volledig afhankelijk zijn van de goede giften van hun omgeving en familie. Dat is écht een wereld van verschil met hier: kinderen daar hebben zo ontzettend veel minder kansen dan die van ons."

Dat verschil zit hem natuurlijk vooral in sociaal-economische omstandigheden. Wie iedere dag opnieuw moet vechten voor het bestaan, heeft

weinig mogelijkheden zijn kinderen een andere start te geven. Dat patroon doorbreken is een soort levensopdracht geworden voor Jongsma. Want het kán dus wel: van een dubbeltje een kwartje worden. Maar dan moet je er wel op tijd bij zijn, heeft ze geleerd.

Ze zag het toen ze opgroeide en ze ziet het weer nu ze oma is van vijf kleinkinderen. "In Heerenveen was de algemene opvatting in mijn omgeving: waarom zou je doorleren als je ook gewoon aan het werk kan gaan?", schetst Jongsma haar eigen wortels. "Ik had het geluk dat mijn ouders mij wel stimuleerden. Mijn vader was vertegenwoordiger en mijn moeder onderwijzeres: lagere middenklasse. Zij hebben mij altijd aangemoedigd om me te ontwikkelen."

Hoe belangrijk dat is, ziet ze ook nu ze af en toe op de kleinkinderen past bij haar dochters in Utrecht. Allebei een goede baan, net als hun partners, stabiel gezin, kinderopvang in de buurt, opa's en oma's beschikbaar op de achterhand: een hechte sociale omgeving. "Ik ervaar hoe gunstig de opvoedingssituatie voor hen is. Hoe snel ze zich ontwikkelen doordat ze vaardigheden als taal of tellen iedere dag en elk moment van de dag spelenderwijs krijgen aangereikt."

Maar dat is dus lang niet elk kind gegeven. "Heel veel kinderen moeten het helemaal zelf doen: die hebben geen ouders die ze wekken om naar school te gaan, vinden 's morgens een lege koelkast thuis, spelen nooit 's avonds een gezellig spelletje aan de tafel en worden gewoon helemaal níet gestimuleerd. Die hebben dus ook geen perspectief, geen voorbeeld van een toekomst waar ze naartoe kunnen leven."

Die achterstand op z'n minst een beetje wegnemen, is de drijvende gedachte achter zo'n beetje alles wat ze ondernam sinds die cruciale jaren in Afrika. Als afgestudeerde andragoloog trok ze de kar voor een lange reeks projecten op het snijvlak van kinderopvang en onderwijs. Allemaal gericht op een vloeiende aanloop naar het volwassen leven, voor álle kinderen, ook als ze van huis uit niet de bouwstenen meekrijgen om hun talenten te ontwikkelen.

Letterlijk: een ‘Kansrijke Start’, zoals niet voor niks de titel van de programma’s luidt die ze onder meer in de stad Groningen, Hoogeveen en in de Veenkoloniën mee van de grond hielp tillen. Daardoor krijgen moeders in achterstandsituaties al tijdens de zwangerschap gecoördineerde begeleiding van alle beschikbare instanties om hun aanstaande kind een goede start te geven, ondanks vaak moeilijke omstandigheden. “De inzet is dat de link tussen al die partijen goed is”, legt Jongsma uit. “Van verloskundige via het consultatiebureau en eventueel jeugdzorg naar de kinderopvang. Zodat kinderen daar goed landen en uiteindelijk hopelijk ook op school.”

De centrale gedachte is: praktische hulp bieden, niet van bovenaf opleggen, maar ouders én kinderen handvatten aanreiken om zelf de weg omhoog te vinden. Daar draait het bijvoorbeeld ook om bij de ‘verlengde schooldag’: drie dagen in de week oriënteren bovenbouwleerlingen van basisscholen in achterstandswijken in de stad zich een uurtje of anderhalf na schooltijd op de arbeidsmarkt waar ze zich later een plek moeten zien te verwerven.

Dat gaat spelenderwijs en niet alleen voor kinderen uit achterstandsgezinnen, maar voor alle leerlingen. Jongsma: “Het uitgangspunt is: je moet kinderen niet op het strafbankje zetten. Zo van: ‘Jij moet extra les, want jij bent niet goed genoeg’. Kinderen willen geen uitzondering zijn, die willen meedoen met iedereen. Wij kiezen in Groningen bewust niet voor gespecialiseerde taal- of rekenjuffen, zoals in sommige andere steden. Als iederéén meedoet, trekken kinderen zich aan elkaar op. Oók de kinderen die zich slecht ontwikkeld hebben kunnen dan net even die sprong maken en ontdekken dat ze echt wel wat kunnen. Je wilt ze perspectief geven: laten zien dat werk léúk kan zijn. Dat krijgen juist deze kinderen niet automatisch mee van thuis.”

Bij de verlengde schooldag komen professionals uit de meest uiteenlopende beroepen in de klas vertellen over hun vak. “Daarna doen de kinderen oefeningen waarbij ze leren wat je allemaal moet doen en kunnen voor zo’n beroep. Daarmee pikken ze spelenderwijs ook wat rekenen en taal mee. Als

jij kok wilt worden, moet je bijvoorbeeld wel kunnen meten en rekenen als je een recept wilt bereiden. Elk beroepenproject wordt afgerond met een gezamenlijke presentatie voor familie: bijvoorbeeld een plantjesmarkt als de groenvoorziening is geweest of een hapjesbuffet als een kok te gast was. Zo betrek je ook ouders op een leuke manier bij school, wat normaal altijd lastig is. En je ziet de kinderen met sprongen vooruitgaan: taal, rekenen én zelfvertrouwen.

Meedoen: dat is ook de inspiratie voor het plan dat ze vorige week lanceerde bij de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning die ze kreeg toegekend door de Rijksuniversiteit Groningen wegens maatschappelijke verdiensten. “Het was een geweldige verrassing toen ze me daarover in december belden. Maar tegelijkertijd: zo’n eerbetoon, compleet met symposium over armoedebestrijding, is heel mooi, maar ik ben toch vooral van de actie. Ik wil het momentum dan ook meteen gebruiken om iets voor elkaar te krijgen.”

En zo werd het plan geboren voor een landelijk pilotproject. Met gemeenten, onderwijs- en zorg-instellingen in de provincie kijkt Jongsma of Groningen een proefgebied kan worden waar kinderen uit achterstandsgezinnen al vanaf zes maanden terecht kunnen in de kinderopvang. Want er ligt nu dan wel een nieuwe wet die dat vanaf 2027 vrijwel gratis maakt voor baby’s vanaf een halfjaar, maar dat geldt uitsluitend voor ouders die allebei werken. Kinderen van alleenstaande ouders of bijstandsmoeders vissen achter het net. Zij hebben wel toegang tot de zogenoemde Vroeg- of Voorschoolse Educatie (VVE), maar die geldt pas vanaf 2,5 jaar. Tegen die tijd hebben ze al een forse ontwikkelingsachterstand opgelopen. Ze kan er bijna kwaad om worden. Wéér een wig in de samenleving. “Dit maakt de maatschappelijke tweedeling alleen maar groter: een heel slecht plan.”

Sinds ze in december wist dat die Ubbo Emmiuspenning eraan zat te komen, is Jongsma aan het rekenen en bellen geslagen om haar plan uit te

werken. Zo'n 1300 kinderen uit Groningse achterstandsgezinnen zouden in aanmerking komen voor de babyopvang als de pilot van de grond komt. Al vanaf 2024 hoopt ze een start te maken in de stad Groningen en hopelijk nog in een tweede gemeente. Daarna moet het uitgroeien over de hele provincie. "Ik hoop op een zwaan-kleef-aaneffect, zodat uiteindelijk in 2027 alle kinderen uit achterstandsgezinnen naar de kinderopvang kunnen, net als hun leeftijdsgenoten."

Het is een project waar ze nog een keer vol de schouders onder wil zetten. Buiten de Voedselbank Groningen én de dierbare ontwikkelingshulpprojecten die ze heeft opgezet in Tanzania, is ze de waaier aan andere (bestuur) activiteiten, van de Raad van Toezicht van het gevangenis museum in Veenhuizen tot het Groningse caritasfonds RK-SCI, langzaam aan het afbouwen. Noodgedwongen: in maart is de diagnose ALS bij haar vastgesteld. De slopende spierziekte remt haar in haar dadendrang.

"Ik merk dat lopen en bewegen steeds lastiger wordt", zegt Jongsma, thuis aan de keukentafel in Haren. "Met de rollator lukt het voorlopig nog. Maar ik heb wel gezegd dat ik actief blijf voor de voedselbank. Dat vind ik veel te leuk om nu al afscheid van te nemen. Als het niet meer gaat, dan is het natuurlijk afgelopen. Maar ik heb er gewoon hartstikke veel plezier in. Het kost energie, maar ik haal er méér energie uit. Dus zolang ik nog mobiel genoeg ben, ga ik gewoon door."

Sinds ze drie jaar geleden het stokje overnam van voorzitter en drijvende kracht Ulfert Molenhuis, is Jongsma verknocht geraakt aan de voedselbank. "Het eerste wat me opviel is de geoliede machine die Ulfert heeft opgebouwd. Met 180 vrijwilligers zorgen we er elke week weer voor dat achthonderd gezinnen in en rond de stad te eten hebben. Dat is iedere dag weer een enorme organisatie. Want we zijn dan wel een vrijwilligersclub, maar er wordt professioneel gewerkt."

Daarbij moet de voedselbank opereren onder snel veranderende omstandigheden. "De laatste jaren hebben we het voedselaanbod van de

lokale supermarkten fors zien terugvallen", zegt Jongsma. "Vroeger haalden we volle vrachtwagens op, nu staat er soms nog één kratje, met spul dat we eigenlijk al bijna kunnen weggoeien. Dat is ons grootste probleem nu. We proberen het te ondervangen met andere toeleveranciers en meer uitwisseling met voedselbanken elders in het land. Zij hebben spullen die wij niet hebben en omgekeerd. Aan het eind van de rit lukt het nog elke dag om eten op de plank te krijgen in al die gezinnen, maar er komt wel steeds meer logistiek en organisatie bij kijken."

Ondertussen kijkt Jongsma reikhalzend uit naar de realisatie van haar jongste geesteskind: de kinderopvang-pilot. Het plan werd bij de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning al direct omarmd door een hele rij bestuurders van gemeenten en zorginstellingen. Inmiddels is de Harense al druk bezig die contacten verder uit te diepen. Ondanks haar ziekte wil ze nu doorpakken om al volgend jaar een start te maken. "Ik ben niet degene die zelf de kar kan trekken", beseft ze. "Maar ik wil er wel graag aan meewerken. En ik wil het ook graag meemaken. Dus je snapt: ik heb haast!"

Erik van der Veen

Kind achterstandsgezin
vanaf half jaar gratis
naar opvang

Landelijke pilot in Groningen geeft jeugd betere start.

Geef kinderen uit Groningse achterstandsgezinnen een goede start in het leven met gratis opvang vanaf zes maanden. Dat is de inzet van een landelijk proefproject dat gemeenten en hulpinstanties in de provincie willen opstarten.

Groningse gemeenten en hulpinstanties zijn in vergaand gesprek om met ingang van volgend jaar met de proef te beginnen, in eerste instantie in de stad Groningen. Het project moet binnen vijf jaar doorgroeien naar zo'n 1300 kinderen in alle tien Groningse gemeenten.

Initiatiefneemster is Maria Jongsma, voorzitter van de Voedselbank Groningen en opvoedkundige. Zij lanceerde het plan voor vroegtijdige kinderopvang donderdag in haar dankwoord, nadat zij de Ubbo Emmiuspenning van de Rijksuniversiteit Groningen had ontvangen.

De gemeente Groningen, GGD en kinderopvangorganisaties staan positief tegenover de proef, waarmee wordt ingehaakt op de nieuwe wet die kinderopvang vanaf 2027 vrijwel gratis maakt. Ouders krijgen vanaf dat jaar 95 procent van de kosten vergoed, maar alleen als beiden een betaalde baan hebben. Vaak heeft in achterstandsgezinnen een van de ouders geen werk, soms allebei niet.

Zo dreigt volgens Jongsma al op heel prille leeftijd een nieuwe tweedeling in de maatschappij. Voor kinderen van ouders met een laag opleidingsniveau, taalachterstand of psychologische problemen is er wel de Vroeg- en Voorschoolse Educatie, maar die wordt pas vergoed vanaf de leeftijd van tweeënhalf jaar.

Juist de cruciale eerste ontwikkelingsfase van kinderen uit de doelgroep gaat daardoor verloren. Peuters beginnen dan meteen met een achterstand ten opzichte van leeftijdgenootjes die al wel vanaf een half jaar de kinderopvang bezoeken. Bij die groep is de (taal)ontwikkeling aanzienlijk hoger.

Deze week nog wees een langjarig RUG-onderzoek in de Drents-Groningse Veenkoloniën uit dat kinderen uit achterstandsgezinnen grote kans lopen zelf als volwassene net als hun ouders in armoede te belanden. Juist vroegtijdige en op maat gesneden ondersteuning kan dit patroon van 'overerfbare armoede' doorbreken.

Jongsma's plan gaat uit van twee dagen opvang per week. Het mes snijdt volgens haar aan twee kanten. Die twee dagen geven betrokken ouders ruimte hun leven op orde te krijgen en te zoeken naar werk, een huis of een oplossing voor schulden of mentale problemen.

'Het mooie is dat er geen nieuwe organisaties, regelingen of voorzieningen hoeven te komen', stelt de initiatiefneemster. 'De bestaande kinderopvang wordt gebruikt, maar dan ook voor kinderen die er nu nog geen toegang toe hebben.'

De stad-Groningse wethouder Carina Bloemhoff omarmde het plan voor een landelijke pilot donderdag al direct bij de uitreiking van de Ubbo Emmiuspenning. Haar gemeente vergoedt nu al zelf vanaf 2-jarige leeftijd voorschoolse educatie voor peuters uit achterstandsgezinnen en kijkt of ze die leeftijdsgrens nog verder naar beneden kan schroeven naar een half jaar. Steun is er ook van de GGD, die al de selectie en doorverwijzing doet van

kinderen naar de voorschoolse opvang. Ook kinderopvangorganisaties in onder meer Oldambt en Midden-Groningen zijn positief. De provincie kijkt of ze geld kan bijpassen, bijvoorbeeld uit de Haagse miljarden die Groningen krijgt ter compensatie van de 'ereschuld' vanwege de gevolgen van de gaswinning.

Colofon

Uitgever

Groninger Universiteitsfonds /
Rijksuniversiteit Groningen
Postbus 72
9700 AB Groningen

Organisatie en samenstelling

Casper Albers
Lou de Leij

Redactie

Bert Platzer

Vormgeving

Willem Dijkstra, inontwerp.nl

Fotografie

Gerhard Taatgen
Geert Doornbos
Maria Jongsma

Druk

MarneVeenstra

ISBN

978-94-034-3047-8

Het Groninger Universiteitsfonds (GUF) werd opgericht op 4 maart 1893 door hoogleraren van de Rijksuniversiteit Groningen. Het GUF helpt studenten en wetenschappers van de RUG, door hen financieel te ondersteunen bij studiereizen en congressen. Ook vestigt het bijzondere leerstoelen en draagt het bij aan allerlei speciale universiteitsactiviteiten. Het GUF kan zijn activiteiten financieren mede dankzij haar donateurs. Wilt u ook (voor een bescheiden of ruimhartig bedrag) donateur worden, scan dan de QR-code of volg de link: www.rug.nl/alumni/support-research-and-education/groninger-university-fund/donateur-woorden.

De Ubbo Emmius-penning werd in 1964 door het GUF ingesteld ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de RUG. Er bestaan twee versies van de penning: een voor wetenschappelijke verdiensten en een voor maatschappelijke verdiensten.

Ter gelegenheid van het 130-jarig bestaan van het GUF is de Ubbo Emmius-penning voor maatschappelijke verdiensten verleend aan Maria Jongsma. Zij ontving op 11 mei 2023 de penning, omdat zij als voorzitter van het Bestuur van de Voedselbank Groningen symbool staat voor wat burgers als vrijwilliger kunnen doen om de kloof die de huidige maatschappelijke tweedeling veroorzaakt, te dichten.

